

Opinnäytetyö (AMK)

Sosiaalialan koulutusohjelma

Lastensuojelu

2017

Henrietta Tavio

NUORTEN YKSINTULLEIDEN TURVAPAIKANHAJIJOIDEN SOSIAALISET VERKOSTOT

Opinnäytetyö (AMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

2017 | 36 + 47

Outi Kivinen

Henrietta Tavio

NUORTEN YKSINTULLEIDEN TURVAPAikanhakijoiden Sosiaaliset Verkostot

Toteutin opinnäytetyöni Sata omenapuuta-hankkeen alla Turun ensi- ja turvakoti Ry:n Perheryhmäkodissa. Tavoitteenani oli kartoittaa yksin tulleiden turvapaikanhakijoiden sosiaalista verkostoa sekä suomalaisiin että maahanmuuttajataustaisiin kanssaihmiin, ja koota tuloksista yhteen työkirja. Työkirja on osa isompaa kokonaisuutta, johon liittyy myös muita Turun ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä samasta hankkeesta. Sosiaaliset verkostot ovat elämän osa-alue, joka varsinkin nuoruudessa korostuu. Sosiaalisten suhteiden merkitys on yksin tulleelle turvapaikanhakijanuorelle tärkeää, sillä nuori tulee Suomeen ilman perhettään, eikä hänellä useimmiten ole minkäänlaista sosiaalista verkostoa uudessa maassa.

Kehittämistehtävänä oli selvittää, millä tavoin nuoret kokisivat itsensä tervetulleeksi suomalaiseen yhteiskuntaan, sekä mistä ja miten kotouttamista tukevia ihmissuhteita voi löytää. Sosiaalisten suhteiden tukemiselle tehty työkirja käsittää muun muassa harjoitteita siitä, mistä ja miten ystäviä voi löytää, mitä voi itse tehdä tullakseen osaksi suomalaista yhteiskuntaa, ja mitä tehdä, kun yksinäisyyden kokemukset valtaavat mielen. Harjoitteita voi tehdä niin yksin kuin ohjaajankin kanssa.

Tulosten kokoaminen tapahtui pääasiassa Turun ensi- ja turvakoti Ry:n Perheryhmäkodissa, jossa suoritin harjoittelua kymmenen viikon ajan keväällä 2017. Harjoittelun aikana havainnoin asiakasryhmää. Tämän lisäksi tein asiantuntijahaastattelun Perheryhmäkodin ohjaajalle, Suomen punaisen ristin Turun Ryhmäkodin ohjaajalle sekä yksintulleiden turvapaikanhakijoiden edustajalle. Haastatteluista nousutta tietoa olen hyödyntänyt kootessani työkirjan sivuja.

Työkirjan sivujen tehtäviä on testattu Perheryhmäkodin nuorten kanssa. Olen testausvaiheessa kiinnittänyt huomiota erityisesti selkokielisyyteen ja helppolukuisuuteen. Yksintulleet turvapaikanhakijat ovat monesti hyvin eri tasoisia kielen suhteen. Myös koulutustaustat vaihtelevat. Kotimaassaan nuori on voinut opiskella usean vuoden ja useita eri kieliä, kun taas toisilla nuorilla saattaa olla taustalla vain oman uskonnon opetusta. Koulutus nousikin yhdeksi tärkeäksi työkirjan teemaksi. Lisäksi työkirjasta löytyy tietoa harrastamisen mahdollisuuksista sekä ystävyys-, perhe- ja seurustelusuhteista. Harjoitteet on tehty melko arkipäiväisiin tilanteisiin, mutta esimerkeissä näkyy niitä asioita, joihin olen harjoittelussani törmännyt.

ASIASANAT: yksintullut, turvapaikanhakija, nuori, sosiaalinen verkosto, ystävyys, työkirja

Bachelor's thesis | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Bachelor of Social Services

2017 | 36 + 47

Outi Kivinen

Henrietta Tavio

SOCIAL NETWORKS OF ADOLESCENTS, UNACCOMPANIED ASYLUM SEEKER'S

I achieved my thesis for Sata omenapuuta- hanke (One hundred Apple trees- project) at family group home of Turun ensi- ja turvakoti Ry. My aim was to chart social networks of unaccompanied asylum seekers' to Finnish people and other refugees, and assemble a work book about these results. This work book is a part of larger group of thesis' about the same One hundred Apple trees-project. Social networks are a sector of life, which is emphasized in adolescence. The meaning of social networks is important for unaccompanied asylum seekers, because they travel to Finland without their parents, and because they don't have any social networks in this new country.

The development task was to find out how the adolescents would feel more welcome to Finnish society, and where and how the relationships for advance integration could be found. The work book for supportive social relations includes practices for examples about how to make new friends, how to be a part of Finnish society and what to do when they feel lonely. These practices could be made by adolescent him- or herself, or with worker.

The constitution of results happened at family group home of Turun ensi- ja turvakoti Ry. I did my practical training there for ten weeks at spring 2017. There I observed client work and made three interviews for immigrant work professionals, one for family group home's worker, one for Finnish Red Cross' worker and one for deputy, who works with unaccompanied asylum seekers. I have used this information for my work book.

Work book's tasks have been tested by family group home's adolescents. At this testing period I have paid attention that the text is clear to read and easy to understand. Often the unaccompanied asylum seekers are in a different level with Finnish language. Also the levels of education are variable. In their home country the adolescents have maybe attended school for years, or they have just studied religion. Education was definitely one of the most meaningful theme in my work book. Also there is information and practices about hobbies, friends, family and dating someone. The practices are made for everyday situations. In examples of practices I have used situations and topics, which I saw at my practical training.

KEYWORDS: unaccompanied, asylum seeker, adolescent, social network, friendship, workbook

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 SOSIAALISET VERKOSTOT	8
2.1 Turvapaikanhakijalasten ja -nuorten sosiaaliset verkostot	8
2.2 Miksi sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä?	10
3 SUOMEEN ILMAN HUOLTAJAA TULEVAN NUOREN KOTOUTUMINEN	12
3.1 Alaikäinen ilman huoltajaa saapunut turvapaikanhakija	12
3.2 Kotoutuminen käsitteenä ja laissa määriteltynä	12
4 KEHITTÄMISTYÖN TOTEUTUS	15
4.1 Kehittämistehtävän tausta ja tavoitteet	15
4.2 Käytetyt menetelmät	18
5 KEHITTÄMISTYÖN TULOKSET	20
5.1 Asiantuntijahaastattelut	20
5.2 Osallistuva havainnointi ja kenttäpäiväkirja	24
5.3 Tuotos työkirjaa varten	28
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI	30
6.1 Palaute tuotoksesta	30
6.2 Opinnäytetyön tavoitteen arviointi	31
6.3 Pohdinta	32
LÄHTEET	34

LIITTEET

- Liite 1. Asiantuntijahaastattelun kysymykset
- Liite 2. Haastattelulupa
- Liite 3. Palautelomake
- Liite 4. Nuorten sosiaaliset verkostot- työkirja

KUVAT

Kuva 1. Opinnäytetyön prosessin aikataulus

17

Kuva 2. Viima miettii koulutusvaihtoehtoja

29

1 JOHDANTO

Vuonna 2015 Suomeen saapui tilastojen mukaan yli 30 000 turvapaikanhakijaa (Pakolaisneuvonta Ry 2017). Tämä on ennätysmäärä aikaisempiin vuosiin verrattuna. Noin 10 prosenttia heistä oli alaikäisiä, yksintulleita lapsia ja nuoria (Maa- ja metsätalouden tutkimuskeskus 2017a). Alaikäisillä turvapaikanhakijoilla, jotka saapuvat Suomeen ilman perhettään, ei ole vanhempia tai sukulaisia tukemassa heidän kasvua ja kehitystään uudessa, vieraassa yhteiskunnassa. Tämän vuoksi he tarvitsevat paljon tukea ja ohjausta muilta aikuisilta. Yksinäisyyden ja kuulumattomuuden tunne vaikuttavat lasten ja nuorten sosiaalisten verkostojen syntyyn ja ylläpitoon. Sosiaaliset verkostot ovat yksi aihepiiri Sata omenapuuta-hankkeen opinnäytetyökokonaisuudessa. Sata omenapuuta on Turun ammattikorkeakoulun koordinoima hanke, jonka kohderyhmänä ovat kolmansien maiden pakolaistautaiset nuoret, jotka ovat kuntien kotouttamistuen piirissä. Hankkeen tarkoituksena on muun muassa edistää kotoutumista ja kehittää kuntien ja järjestöjen ammattilaisten kulttuurisensitiivistä osaamista (Turun ammattikorkeakoulu 2017.)

Toteutin opinnäytetyöni syksystä 2016 keväälle 2017. Opinnäytetyöni on kehittämisselitys, toisin sanoen toiminnallinen opinnäytetyö, joka tuottaa jonkinlaisen tuotoksen valmistuessaan (Salonen 2013, 5). Valmiiksi tulleista, hanketta varten tehdyistä opinnäytetöistä yhdistetään työkirjan tapainen tuotos, jota käytetään hankkeen tavoitteiden edistämiseksi. Valitsin opinnäytetyön aiheeni sen perusteella, millaisiin nuorten kanssa työskenteleviin teemoihin haluaisin valmistuttuani työelämässäni keskittyä. Pidän aihetta myös tärkeänä siksi, koska pidän sen vaikutusta edistävänä tekijänä nuorten turvapaikanhakijoiden kotoutumiselle ja suomalaisen yhteiskuntaan integroitumiselle. Sosiaalisten suhteiden luominen voi olla haastavaa, sillä yhteistä kieltä ei ole tai sosiaaliset taidot voivat olla puutteelliset. Myös pysyvyyden tunne vaikuttaa, sillä oleskeluluvan saaminen on epävarmaa, tai kuntapaikka voi löytyä toiselta puolelta Suomea.

Keräsin tietoa opinnäytetyötä varten harjoittelun yhteydessä Turun ensi- ja turvakoti Ry:n Perheryhmäkodissa keväällä 2017. Perheryhmäkoti on 7-paikkainen asumisvaihtoehto ilman huoltajaa Suomeen tulleille alaikäisille, oleskeluluvan

saaneille nuorille, jossa he voivat asua, kunnes täyttävät 18 vuotta (Turun ensi- ja turvakoti Ry 2017). Tiedonkeruumenetelminä käytin osallistuvaa havainnointia, kenttäpäiväkirjaa sekä asiantuntijahaastatteluja. Työkirja sisältää harjoituksia oman sosiaalisen verkoston tunnistamisesta, löytämisestä ja ylläpitämisestä. Työkirja on koottu niiden teemojen perusteella, jotka näkyivät Perheryhmäkodin nuorten arjessa. Ensisijaisesti työkirja onkin koottu yksintulleille turvapaikanhakijanuorille, mutta sitä voi käyttää myös muiden maahanmuuttajataustaisten nuorten kanssa. Työkirjassa korostuu ohjaajan rooli, eli on tärkeää, että nuorella on taustalla aikuisen tuki tehtäviä tehtäessä.

2 SOSIAALISET VERKOSTOT

2.1 Turvapaikanhakijalasten ja -nuorten sosiaaliset verkostot

Ihmisen elämä on yhteistyötä muiden kanssa. Sosiaalisten verkostojen luominen ja ylläpitäminen on prosessi, jossa ihmiset tukevat toisiaan ja vaihtavat ajatuksia. Sosiaaliset verkostot myös kehittävät sosiaalisia taitoja ja luovat itseluottamusta (Silvennoinen 1999, 5, 7-8.) Ihmissuhteiden eli verkostojen luominen voi olla mukavaa ja helppoa, tai se voi tuntua epämiellyttävältä ja haastavalta. Tämä riippuu yksilöstä (Nieminen 2017, 13-14.) Verkostoja voi olla erilaisia, ne voivat liittyä henkilökohtaiseen elämään, esimerkiksi perheeseen tai ystäviin, koulu- tai opiskelutovereihin tai omaan hyvinvointiin, esimerkiksi harrastuksiin (Silvennoinen 1999, 31-32).

Identiteetti tarkoittaa sitä, miten ihminen käsittää itsensä, ja se vastaa kysymykseen ”kuka minä olen” (Suomen mielenterveysseura 2017). Identiteetti käsittää erilaisia ulottuvuuksia aina iästä ja sukupuolesta sosiaaliseen asemaan. Nuoret työstävät identiteettiään matkalla aikuisuuteen. Maahanmuuttajataustaiset nuoret muokkaavat identiteettiään oman etnisen ryhmänsä ja valtakulttuuria edustavien kanssa (Lipponen & Talib 2008, 77-78.) Sosiaalinen identiteetti on kokemus siitä, mikä yhdistää ihmistä muihin ja millaisiin ryhmiin hän kuuluu (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017, 24). Sosiaalisella verkostolla tarkoitetaan yksilön ihmissuhteiden kuvausta, jotka rakentavat sosiaalista identiteettiä. On tärkeää, että yksilö tiedostaa, mitkä sosiaaliset suhteet kuuluvat sosiaaliseen verkostoon, eli ketkä ihmiset ovat tärkeitä (Mikkonen 2001, 19.)

Sosiaalisesta verkostosta voidaan käyttää nelikenttää, jossa neljä osaa muodostavat perheen, sukulaiset, koulun ja työpaikan sosiaaliset suhteet sekä ystävät ja naapurit. Erillisenä osana voidaan vielä pitää ammattihenkilöitä (Klefbeck ym. 1988; Mikkonen 2001, 22.) Perhe ja sukulaiset ovat mukana nuoren ajatuksissa, vaikka sen jäsenet saattavat olla kuolleet tai kadonneet (Mikkonen 2001, 70.)

Nuoruuteen kuuluu merkittävänä osana ihmissuhteet, seurustelusuhdet ja seksuaaliterveys (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016). Kotoutumisen tehtävänä on lisätä mahdollisuuksia tasavertaiseen vuorovaikutukseen kantaväestön kanssa. Yhdenvertaisuutta edistää tietoisuus suomalaisesta kulttuurista ja yhteiskunnan käsityksestä sukupuolirooleihin ja seksuaalisuuteen. Seurustelu ja sukupuoliroolit nousivat myös havainnointia tehdessäni merkittäväksi osaksi nuorten arkea.

Nuorten kohdalla verkoston jäsenten kulttuuritaustalla on merkitystä (Mikkonen 2001, 22). Yksintulleilla alaikäisillä nuorilla on tavallisesti muodostunut jonkinlainen sosiaalinen verkosto muihin samassa tilanteessa oleviin nuoriin vastaanotokeskuksessa oleskelulupapäätöstä odottaessaan. Myönteisen päätöksen saadessaan nuori pyritään sijoittamaan samaan kuntaan, sillä se on tullut hänelle tutuksi (Björklund 2014, 85.)

On tärkeää ymmärtää, että sosiaalisten suhteiden löytyminen voi olla edesauttava tekijä yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kotoutumisessa (Mikkonen 2001, 30). Näin uuden kielen omaksuminen vahvistuu ja kaveri- ja ystävyssuhteet auttavat sopeutumaan uuteen kulttuuriin (Lipponen & Talib 2008, 128). Yhteiskunnan ilmapiiriin monikulttuurisuudesta tulee kiinnittää huomiota tarkasteltaessa sosiaalisten verkostojen syntymistä kohdemaassa. Asenteet ja moninaisuuden merkitys voivat lisätä sosiaalista eriarvoisuutta (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017, 43.)

Omaehtoisuus ja osallisuus ovat lähtökohdassa sosiaalisten verkostojen luomiselle. Nuorilla tulee olla oikeus osallistua heille järjestettyyn toimintaan, mutta myös oikeus vetäytyä siitä pois. Alaikäisten nuorten asumisyksikössä nuoret elävät siten, että heillä on hyvin vähän omaa yksityisyyttä. Niin ollen yksin jääminen ja vetäytyminen ovat vaikeasti tulkittavia asioita (Honkasalo 2016, 1.) Nuori saattaa olla yksinäinen tai hän haluaa vain näyttää työntekijöille, että pärjää kyllä hyvin itsekkin (Mikkonen 2001, 163). Asumisyksikkö myös useimmiten muokkaa sosiaalisia suhteita, sillä nuoret asuvat niin tiiviisti yhdessä, ja heillä on sama epävarma tilanne oleskeluluvan saamisesta ja perheen jälleen yhdistämisestä (Onodera & Peltola 2016).

2.2 Miksi sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä?

Nuorten arjessa ystävyysuhteilla on vahva asema, sillä ystävien kanssa vieteään vapaa-aikaa, hengailaan ja harrastetaan (Kautto 2009, 62). Sosiaalisten suhteiden luomiselle on lähes mahdotonta määrittää sääntöä, sillä riippuu paljon yksilöstä, miten hän esimerkiksi ystävyysuhteita solmii. Vapaa-aika ja sen viettäminen muiden ihmisten kanssa ovat yksilöllisiä valintoja. Myös sosiaalisten suhteiden solmiminen nähdään usein yksilön vastuuna. Ystävyys- ja kaverisuhteita pidetään sosiaalisena toimintana, joka varsinkin nuoruusiässä korostuu. Ystävyudet muodostuvat yksilöllisten valintojen kautta, eli yhtä oikeaa tapaa solmia ystävyys- ja kaverisuhteita ei ole (Aaltonen ym. 2011, 29-30, 55.)

Ystävyys korostuu nuorten turvapaikanhakijoiden sosiaalisissa suhteissa, sillä muut sosiaaliset verkostot ovat hyvin rajatut asumisyksikön ohjaajiin, kunnan viranomaisiin ja opiskelu- tai harrastuspaikan ihmisiin (Onodera & Peltola 2016). Monikulttuurisista taustoista tulevien nuorten kaverit tulevat useimmiten eri kulttuureista ja maista, joten monikulttuuriset ystävyysuhteet ovat heille arkipäiväisiä (Kautto 2009, 62). Nuoret voivat jakaa saman kielen tai uskonnon, mutta pelkästään yhteisen asumisen ei lähtökohtaisesti koeta lisäävän yhteenkuuluvuutta (Onodera & Peltola 2016). Lähtökohtaisesti nuoret toivovat suomenkielisiä kaveriteita (Honkasalo 2016, 5). Maahanmuuttajataustaisten nuorten ystävyysuhteet suomalaisiin eivät ole itsestäänselvyys muun muassa kielitaidon puuttumisen, fyysisen erilaisuuden tai kulttuurierojen vuoksi (Kautto ym. 2009, 62.)

Monet vapaa-ajan toiminnot voivat auttaa nuorta oman paikkansa löytämisessä (Heikkilä 2014, 26). Myös internetistä ja sosiaalisesta mediasta on tullut väylä ystävyysuhteiden löytämiselle ja ylläpitämiselle (Aaltonen ym. 2011, 40). Nuorten arjessa ystävyysuhteet ja yhteenkuulumisen tunne ovat tärkeitä tekijöitä. Kännykkä on keskeinen väline nuorten arjessa, ja nuoret ovatkin sen avulla yhteydessä niin kavereihinsa kuin sukulaisiinsa, mikäli heidän olinpaikkansa on tiedossa (Honkasalo 2016, 3).

Ystävyysuhteet ovat moninaisia, sillä hyviä ystäviä voi olla joko tosi paljon, toisilla taas on pari hyvää kaveria. Kaveri nähdään usein tuttuna, kun taas ystävällä

tarkoitetaan tärkeämpää kaveria. Moni voi kokea, että ystäviä ei ole, koska ei ajattele, että kukaan kaveri olisi sellainen, kenelle voisi esimerkiksi puhua avoimesti (Kautto ym. 2009, 63-64.) Nuoret siis kaipaavat sellaisia sosiaalisia suhteita, jotka tuovat lohtua ja vahvistusta. Tällaisia ystävyssuhteita nuoret voivat luoda myös asumisyksikön työntekijöihin tai muihin luotettaviin ja turvallisiin aikuisiin (Onodera & Peltola 2016). Moni nuori kaipaa äiti- tai isähahmoa (Mikkonen 2001, 70).

3 SUOMEEN ILMAN HUOLTAJAA TULEVAN NUOREN KOTOUTUMINEN

3.1 Alaikäinen ilman huoltajaa saapunut turvapaikanhakija

Yksintullut alaikäinen turvapaikanhakija on alle 18-vuotias henkilö, joka saapuu maahan joko yksin, tai sellaisen henkilön mukana, joka ei ole hänen vanhempansa tai huoltajansa (Heikkilä 2014, 41). Suomen laissa määritellään alle 18-vuotias lapseksi, ja alle 20-vuotias nuoreksi henkilöksi (Lastensuojelulaki 417/2007). Yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden määrä on vaihdellut, vuonna 2008 Suomeen saapui 706 lasta, kun taas vuonna 2013 vastaava määrä oli 156 lasta (Heikkilä 2014, 15). Vuonna 2015 Suomeen saapui noin 3000 yksintullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa (Maahanmuuttovirasto 2017a). Tämän jälkeen heitä saapui vuonna 2016 Suomeen 401 (Maahanmuuttovirasto 2017b). Turvapaikan hakemisen syynä on useimmiten kotimaan turvallisuustilanne, kuumuminen uskonnolliseen vähemmistöryhmään, josta vaino johtuu tai perheenjäsenen poliittinen aktiivisuus. Tyypillinen lapsi tai nuori, joka saapuu Suomeen ilman vanhempiaan, on 15-17-vuotias poika Somaliasta, Irakista tai Afganistanista (Euroopan muuttoliikeverkosto 2009, 6.)

3.2 Kotoutuminen käsitteenä ja laissa määriteltynä

Laki kotoutumisen edistämisestä täydentää ulkomaalaislakia, jossa määritellään ulkomaalaisen henkilön oleskeluluvan saamisen edellytykset muun muassa kansainvälisen suojelun vuoksi (Ulkomaalaislaki 301/2004). Lain piiriin kuuluvat kaikki Suomeen muuttavat henkilöt, ja sillä halutaan edistää maahanmuuttajien ja kantaväestön vuorovaikutusta, ohjata kohti koulutusta ja työllistymistä ja ehkäistä haavoittuvassa asemassa olevien syrjäytymistä (Björklund 2014, 29).

Kotoutuminen, toisin sanoen maahanmuuttajan integroituminen käsitteenä kuvaa niitä toimenpiteitä, joilla viranomaiset edistävät maahan muuttavien kotoutumista, esimerkiksi kotoutumistoimilla ja -palveluilla. Se on prosessi, jonka tarkoituksena

on, että maahanmuuttaja löytää tasapainon uuden ja vanhan kulttuurin välillä. Voidaan puhua myös akkulturaation ja assimilaation käsitteistä. Akkulturaatio on kulttuuriin sulautumista, esimerkiksi ikätoverien verkostoihin tai erilaisiin kulttuurin instituutioihin (Alitolppa-Niitamo 2010, 45-46). Akkulturaatioon liittyy myös käsitys siitä, mihin kulttuurin piirteisiin tulee sulautua, ja mitä tulee välttää (Berry ym. 2006, 73). Assimilaatiossa yksilö ei tahdo omaksua kulttuurin identiteettiä (Björklund 2015, 20). Hän pyrkii mahdollisimman nopeasti unohtamaan alkuperäisen identiteettinsä ja kulttuurinsa (Lipponen & Talib 2008, 12).

Lain mukaan muuttajalle tulee tehdä alkukartoitus sosiaalitoimistossa tai TE-toimistossa, ja se määrittelee kotoutumisen keskeisiksi tavoitteiksi kielitaidon, työelämään pääsyn sekä maahanmuuttajan oman kulttuurin ylläpidon mahdollisuuden (Alitolppa-Niitamo ym. 2013, 7-9, 64) Alaikäiselle turvapaikanhakijalapselle tehdään hoito- ja kasvatussuunnitelma osana kotoutumissuunnitelmaa (Euroopan muuttoliikeverkosto 2009, 30). Suomeen tullessaan häntä koskevassa päätöksenteossa tulee ottaa huomioon lapsen etu, ja häntä on kuultava ikätasonsa mukaisesti (Ulkomaalaislaki 301/2004). Suomen laissa kotoutumisen edistämisestä määritellään erikseen kohta, jossa lapselle tai nuorelle, joka on hakenut alaikäisenä kansainvälistä suojelua ja saanut oleskeluluvan, järjestetään hoiva, huolenpito ja kasvatusta perheryhmäkodissa, tuetussa perhesijoituksessa tai muulla tarkoituksen mukaisella tavalla (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Ilman huoltajaa Suomeen tulevalle lapselle tai nuorelle määrätään edustaja, joka huolehtii asiakkaansa oikeudenmukaisesta kohtelusta, ja on apuna viranomaisasioissa ja turvapaikanhakuprosessissa (Maahanmuuttovirasto 2016).

Ilman huoltajaa alaikäisinä Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden oleskelulupa-asiat tulee käsitellä kiireellisinä. Heidät sijoitetaan vastaanottokeskusten yhteyteen ryhmäkotiin odottamaan oleskelulupapäätöstä. Kun oleskelulupa on myönnetty, kunta sijoittaa nuoren yhteistyössä vastaanoton henkilökunnan ja työ- ja elinkeinokeskuksen, myöhemmässä vaiheessa TE-keskuksen, kunnan sosiaalitoimen ja nuorelle määrätyn edustajan kanssa joko perheryhmäkotiin, lasten-

suojelulaitokseen tai tuettuun asumiseen. Majoituksen lisäksi nuorelle järjestetään ohjausta, sosiaali- ja terveyspalveluja, vapaa-ajanpalveluita, mahdollisuus oikeusapupalveluihin ja tulkkipalveluihin (Euroopan muuttoliikeverkosto 2009, 17, 20, 23.)

4 KEHITTÄMISTYÖN TOTEUTUS

4.1 Kehittämistehtävän tausta ja tavoitteet

Opinnäytetyöni tehtävänä on vastata Sata omenapuuta-hankkeen asettamia tavoitteita ja tuottaa uusi lähestymistapa yksin maahan tulleiden lasten ja nuorten sosiaalisen verkoston kehittämiseksi ja tukemiseksi. Opinnäytetyön aiheen valinta ja rajaus voi määräytyä eri tavoin (Hirsjärvi ym. 2009, 71). Minun opinnäytetyöni aihe määräytyi omasta toiveestani, tosin hankkeella oli valmiina aiheita, joista toivottiin tehtävän opinnäytetyö, koska samaa hanketta varten tehdyistä töistä oltiin yhdistämässä työkirjan tapaista tuotosta, jota voisi käyttää hankkeen edistämiseksi. Tavoitteenani oli tehdä opinnäytetyöstä selkeä nuorten sosiaalisiin verkostoihin liittyvä kirjallinen tuotos, jota voisi hyödyntää yhdessä muiden Sataan omenapuuta-hankkeeseen liittyvien opinnäytetöiden kanssa.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka pääpiirteensä on esittää käytännön esimerkkien avulla keinoja sosiaalisten verkostojen edistämiseksi. Toiminnallinen opinnäytetyö on vaihtoehto tutkimukselliselle opinnäytetyölle. Toiminnallisen opinnäytetyön ajatuksena on tuottaa jonkinlainen toteutus, esimerkiksi tapahtuma, ohjeistus tai kuten tässä opinnäytetyössä, työkirja (Airaksinen & Vilka 2003, 9.) Yksi hyvän opinnäytetyön piirteitä on se, että se on luova eikä kaavaomainen (Hakala 1998, 67). Näin ollen on hyvä tutkia aiempia samankaltaisia opinnäytetöitä ja muita tuotoksia. Olen etsinyt tietoa kohderyhmän sosiaalisista verkostoista tutkimuksista, julkaisuista ja toimintaympäristöistä.

Salonen esittää erilaisia kehittämishankkeen prosessin vaiheistuksen kaavioita, joiden pohjalta olen tehnyt omanlaisen kaavion kuvaamaan opinnäytetyöni prosessia ja aikataulua (Salonen 2013, 15-16, 29-36). Aloitusvaiheessa olen tutustunut hankkeeseen ja asiakasryhmään ja sitoutunut tekemään opinnäytetyöni nopeutetusti, tavoitteenani valmistua ammattikorkeakoulusta yhtä lukukautta aikai-

semmin. Suunnitteluvaiheessa olen päättänyt opinnäytetyöni aiheen ja syventävien ammattiopintojen harjoittelupaikan siten, että sieltä voisin kerätä aineistoa opinnäytetyöhöni. Työstövaiheessa olen alkanut työskennellä tuotoksen eteen muun muassa keräämällä tietoperustaa ja ollut yhteydessä yhteistyökumppaneihin, eli ohjaavaan opettajaan ja harjoittelupaikkaani Perheryhmäkotiin. Lisäksi olen alkanut etsiä lähdemateriaalia ja pohtinut tietoperustaa ja tulevia, käytettäviä menetelmiä tiedonhakuja varten. Näitä ovat muun muassa haastattelut, havainnointi ja valmiit materiaalit (Salonen 2013, 23). Viimeistelyvaiheessa olen tuottanut kirjallisen lopputuotoksen eli raportoinut opinnäytetyön ja koonnut itse tuotoksen, tässä kohtaa sosiaalisia verkostoja käsittelevän oppaan asiakasryhmän nuorelle.

Vaihe	Menetelmä	Toiminta	Yhteistyö
Aloituskvaihe	Aiheen valinta	Syyskuu 2016	Turun ammatti- korkeakoulu
	Hankkeeseen tutustuminen Orientoiva essee	Lokakuu 2016	Toimeksiantaja
Suunnitteluvaihe	Aiheen rajaus Menetelmien valinta Harjoittelupaikan valinta	Marraskuu 2016	Turun ammatti- korkeakoulu Toimeksiantaja Perheryhmäkoti
Työstövaihe	Tietoperustan kokoaminen	Joulukuu 2016- Tammikuu 2017	Turun ammatti- korkeakoulu
	Osallistuva havainnointi Asiantuntija- haastattelut	Tammikuu 2017- Helmikuu 2017	Perheryhmäkoti, asiakkaat ja työntekijät Ryhmäkoti, työntekijät Nuorten turvapaikan- hakijoiden edustaja
Viimeistelyvaihe	Opinnäytetyön raportointi Julkistaminen	Huhtikuu 2017	Turun ammatti- korkeakoulu Toimeksiantaja

Kuva 1. Opinnäytetyön prosessin aikatauluk.

Kehittämishankkeen aikana on käytetty menetelmiä tiedonhankintaan ja kehittämistyöhön. Dokumentointi ja raportointi ovat avainasemassa siinä, että aineistoa ja materiaalia voidaan hyödyntää – lähtökohtaisesti kaikki tuotettu tieto on yhtä tärkeää (Salonen 2013, 23-24.) Olen käyttänyt kehittämismenetelmiä siinä määrin, että saan itse arvokasta tietoa asiakasryhmältä ja pystyn myös tuottamaan heille mielekkäitä kokemuksia osallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta. Tällaisia menetelmiä olivat muun muassa dialogiset keskustelut kaksin asiakkaan kanssa ja myös pienryhmässä, keskustelut asiantuntijoiden kanssa ja aiemman kirjallisen tiedon käyttö, esimerkiksi tutustuminen aiempiin Perheryhmäkotiin ja yksintulleiden turvapaikanhakijanuorten sosiaalisista verkostoista tehtyihin opinnäytetöihin.

4.2 Käytetyt menetelmät

Käytin päämenetelmänä opinnäytetyössäni havainnointia, tarkemmin määritellynä osallistuvaa havainnointia, sillä tiedonkeruu tapahtui harjoittelujaksosi aikana Perheryhmäkodissa. Kun nuoriin tutustui hieman paremmin, heidän kanssaan oli helppo aloittaa keskustelu ja osallistua arkipäivän toimintoihin. Osallistuva havainnointi tapahtuu vapaassa tilassa ja ajassa, ja havainnoinnin tekijä osallistuu tilanteisiin (Hirsjärvi ym. 2009, 214). Havainnointi tapahtui nuorten luonnollisessa ympäristössä, ja vaikka kerroin opinnäytetyöstäni ja havainnoinnin menetelmästä, en ainakaan huomannut sen vaikuttavan nuorten tavanomaiseen käyttäytymiseen. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija on osa ryhmän jäsentä ja tarkkailee ryhmää (Hirsjärvi ym. 2009, 212, 216).

Toteutin yhteensä kolme asiantuntijahaastattelua. Alun perin olin ajatellut toteuttaa haastatteluja myös nuorille, mutta päädyin jättämään ne pois, sillä en uskonut enää osallistuvan havainnoinnin ja kenttäpäiväkirjan jälkeen saavani haastatteluilla uutta tietoa. Ajattelin myös nuorten rinnastavan haastattelut oleskelulupaprosessissa koettuihin viranomaiskuulusteluihin.

Tekemäni asiantuntijahaastattelut tapahtuivat yksilöityinä teemahaastatteluina. Teemahaastattelussa pyritään saamaan tietoa tietystä temasta, ja kysymysten

muoto ei ole ennalta määrätty, vaan niitä voidaan muokata haastattelun aikana (Hirsjärvi ym. 2009, 208). Kaksi haastatteluista toteutui kasvotusten asiantuntijan kanssa hänen työpaikallaan, ja yksi tapahtui puhelinhaastatteluna. Ensimmäinen haastattelu tapahtui opinnäytetyöni ohjaajalle Perheryhmäkodissa. Häneltä sain kahden muun asiantuntijan yhteystiedot, ja juuri häneltä sain idean toteuttaa haastattelut toisiin toimintaympäristöihin, jotta saisin mahdollisimman laajalti tietoa aiheestani. Toisen haastattelun tein Suomen punaisen ristin Turun ryhmäkodin ohjaajalle ja kolmannen nuorten edustajana toimivalle henkilölle.

Idean kenttäpäiväkirjan kirjoittamiselle sain Perheryhmäkodista, ja olin jo törmännyt käsitteeseen perehtyessäni aiemmin tehtyyn Pro graduun sosiaalisista verkostoista. Kenttäpäiväkirjaan keräsin harjoitteluni aikana niitä asioita, jotka koin osaksi nuorten sosiaalisia verkostoja. Kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen oli luonteva osa tiedonkeruuta, sillä suoritin Perheryhmäkodissa samaan aikaan viimeistä opintoihin liittyvää harjoittelua, joten koin havainnoinnista ja muistiinpanojen tekemisestä olevan hyötyä molempiin. Kenttäpäiväkirja on kirjoitettu anonyymisti, ja olen käyttänyt sitä vain raportointia varten. Opinnäytetyöni valmistuttua, kaikki keräämäni aineisto, mukaan lukien kenttäpäiväkirja ja nauhoitetut haastattelut hävitetään.

5 KEHITTÄMISTYÖN TULOKSET

5.1 Asiantuntijahaastattelut

Toteutin harjoitteluni aikana yhteensä kolme teemahaastattelua samoilla kysymyksillä. Teemahaastattelu toimii hyvin toiminnallisissa opinnäytetöissä, kun tehtävänä on selvittää monipuolisesti tietyn aiheen ympärillä oleva tieto (Airaksinen & Vilkkä 2003, 63). Kaikki asiantuntijat ovat nuorten turvapaikanhakijoiden parissa työskenteleviä henkilöitä usean vuoden työkokemuksella. Ensimmäisen haastattelun toteutin Perheryhmäkodin ohjaajalle, joka toimi mentorinani opinnäytetyön ohjauksen suhteen. Ohjaaja ehdotti itseään haastateltavaksi, sillä Sata omenapuuta-hanke oli hänelle entuudestaan tuttu, ja häneltä olin saanut paljon apua ja ohjausta opinnäytetyötä varten harjoitteluni aikana. Häneltä sain myös kahden muun haastateltavan henkilön yhteystiedot. Toisen haastattelun toteutin Ryhmäkodin ohjaajalle ja kolmannen nuorten turvapaikanhakijoiden edustajalle, joka työskentelee pääkaupunkiseudulla.

Toteutin haastattelut tammi-helmikuussa 2017 henkilöiden työpaikoilla, lukuun ottamatta edustajan haastattelua. Tämä haastattelu tehtiin puhelinhaastatteluna. Kaksi ensimmäistä haastattelua äänitin omasta pyynnöstäni ja haastateltavien luvalla. Edustajan haastattelua en äänittänyt, sillä oma tietotekninen osaamiseni ei riittänyt puhelun äänittämiseen samalla, kun puhelu on käynnissä. Haastattelu kestitkin ehkä ajallisesti hieman kauemmin, sillä kirjasin samalla tietokoneella haastateltavan vastauksia ja omia huomioitani.

Kaikissa kolmessa haastattelussa esiin nousi samoja teemoja, jotka ovat tärkeitä nuoren kotoutumisessa. Koulutus oli merkittävästi tärkein aihe. Koulutus on tärkeä osa aikuistumista, ja koulutuspolku on keskeisessä asemassa nuoren rakentaessa tulevaisuuttaan (Björklund 2014, 35). On erittäin tärkeää, että nuori pääsee Suomessa sellaiseen koulutukseen, joka vastaa hänen omaa tasoaan. Eri-tyisesti nivelvaiheissa annettavaa erityistä tukea tulisi lisätä. Koska vanhemmat eivät ole fyysisesti läsnä nuorten elämässä, he etsivät koulutuspolun aikuisilta

tukea ja ymmärrystä. Koulutuspolku on siis merkittävä osa akkulturaatiota (Björklund 2015, 52.)

Ihmissuhteet

Kaikissa haastatteluissa nousi päällimmäisenä esiin se, että vaikka puhutaan yleisellä tasolla yksintulleista turvapaikanhakijoista, jokainen nuori on yksilö ja toimii niillä tavoilla, joihin hänet on kasvatettu. Siksi yleistäminen, jonka mukaan esimerkiksi kaikki nuoret ystävystyisivät nopeasti ei toimi. Kuten kaikilla ihmisillä, heidän luonteenpiirteensä määrittää sen, millä tavoin he tutustuvat ihmisiin ja saavat uusia kontakteja.

Ystävien saaminen oli alkuun yksi pääteemoja opinnäytetyöni kehittämistehtävässä. Myöhemmin kehittämistehtävä ja työkirjan tehtävät saivat lisää sisältöä myös muista nuoren elämän sosiaalisista suhteista, mutta asiantuntijahaastatteluissa myös kaveri- ja ystävyyssuhteiden merkitys korostui. Lähtökohtaisesti sosiaalisia verkostoja saman ikäisiin nuoriin ja ylipäätään muihin ihmisiin näkyi vaihtelevasti. Jotkut nuoret olivat jo matkalla Suomeen tutustuneet toisiin turvapaikanhakijoihin, jotkut tutustuivat vasta Ryhmäkodissa. Oma kynnys lähteä ottamaan kontaktia toisiin ihmisiin on tärkeä. Harjoitteluni aikana huomasin, että vaikka nuorilla oli kavereita ja ystäviäkin, he kaipasivat vielä enemmän kontaktia saman ikäisiin nuoriin.

Ystävien löytäminen Suomessa tapahtui pitkälti omassa asuinyksikössä, koulussa tai harrastusten parissa. Asiantuntijahaastatteluissa kaikki haastateltavat olivat havainnoineet, että nuorilla on enemmän toisia maahanmuuttajataustaisia ystäviä. Syitä tähän ovat samat kokemukset, kielitaito ja oman tai samankaltaisen kulttuurin tuntemus. Nuorilla on kontakteja suomalaisiin saman ikäisiin nuoriin vaihtelevasti. Paras lähtötilanne tutustumiselle on koulussa, jos nuori pääsee suomalaisten kanssa samaan peruskouluun, eikä häntä sijoiteta valmentavaan opetukseen, jossa on vain toisia maahanmuuttajia. Kotoutumisprojektin kannalta on tärkeää, että nuori saa ohjausta omalle koulutuspolulle (Björklund 2014, 39-40). Tavoitteena on, että nuori pystyisi selviämään suomen kielellä myös koulun

ulkopuolella ja oppisi toimimaan suomalaisessa ympäristössä (Euroopan muuttoliikeverkosto 2009, 23). Myös harrastukset, joissa esimerkiksi samassa joukkueessa on suomalaisia, antavat paremman lähtökohdan tutustumiselle.

Kun nuori saapuu ryhmäkotiin, on tärkeää panostaa ensikohtaamiseen ja siihen, että nuori tuntee olevansa turvassa. Nuori on herkässä vaiheessa ja muistaa kohtaamisen varmasti koko loppuelämänsä. On tärkeää, että nuori opastetaan väliaikaiseen asuinpaikkaansa, saa tarvittavan tiedon ja oppii luottamaan uusiin aikuisiin.

Turvapaikanhakijanuorilla on melkein aina ennakkoluuloja suomalaisia viranomaisia, ja yleisesti aikuisia kohtaan. Nuori on omasta taustastaan riippuen voinut kohdata monenlaista vääryyttä kotimaassaan tai matkalla Suomeen. Nuori saattaa myös rinnastaa kaikki ammattihenkilöt turvapaikanhakuprosessin viranomaisiin. Joskus nuori saattaa pelätä esimerkiksi poliisia, sillä hän on kokenut yhteistyön poliisin kanssa negatiivisena. Asuinyksikössä on tärkeää, että ohjaajat keskustelevat nuoren kanssa häntä mietityttävistä asioista ja oikaisevat vääriä olettamuksia. Kaikki Suomessa on nuorelle uutta ja ihmeellistä, eivätkä he välttämättä tiedä Suomesta yhteiskuntana mitään.

Seurustelusuhteet kiinnostavat kaikkia nuoria riippumatta siitä, onko hän suomalainen vai turvapaikanhakijataustainen. Seurustelu on asia, joka on jatkuvasti esillä nuorten arjessa, ja siihen vaikuttaa pitkälti ne mallit, jotka ovat kotoa opittuja. Lähtökohtaisesti kuitenkin kaikki nuoria kiinnostaa seurusteluun liittyvät teemat, mutta se, että puhutaanko niistä ohjaajien tai toisten nuorten kanssa, on vaihtelevaa. Jotkut nuoret ajattelevat oman kulttuurinsa kautta seurustelua, joka voi olla kiellettyä. Nuoret näkevät avioliiton oikeana tapana solmia parisuhde, ja osaavatkin perustella näkemystään. Toiset nuoret taas voivat olla hyvinkin länsimaalaisia, ja joskus pojilla voi olla jo turvapaikanhakuprosessin aikana suhteita suomalaisiin tyttöihin, mitkä eivät kuitenkaan johda syvempään seurusteluun. Seurustelu on herkkä aihealue kulttuurisesti, ja esimerkiksi miesten ja naisten välinen tasa-arvo on aihe, joka herättää usein keskustelua nuorten ja ohjaajien välillä. Nuoria kyllä kiinnostaisi seurustella, mutta he eivät tunne suomalaisen yh-

teiskunnan tapoja eivätkä seurusteluun liittyviä termejä, jolloin asioista puhuminen on hankalaa. Monta kertaa nuoret kuitenkin ajattelevat, että seurustelu ei ole ajankohtaista heidän elämäntilanteessaan.

Koulutus

Nuoret tulevat Suomeen hyvin erilaisista lähtökohdista koulutuksen suhteen. Joku nuori on saattanut opiskella paljonkin kotimaassaan, joku nuori taas on käynyt vain oman uskontonsa opetusta, esimerkiksi koraanikoulua. On myös niitä nuoria, jotka ovat luku- ja kirjoitustaidottomia. Siksi on hyvin tärkeää, että nuoren lähtötaso selvitetään ennen opiskelun aloitusta. Koulutuksen sopimattomuus näkyy nuoren elämässä heikkona koulumenestyksenä, huonovointisuutena ja mielenkiinnon puuttumisena koulutusta ja opiskelua kohtaan. Nuorten on helpompi päästä omaa tasoaan vastaavaan koulutukseen kuin aikuisten.

Haastatteluissa nousi myönteisesti esiin se, että nuoret ovat motivoituneita käymään koulussa. Nuoret ymmärtävät koulutuksen olevan ensiaskel työpaikan saamiselle. Työtä pidetään tärkeänä, sillä se on merkittävä tekijä oman paikan löytämiselle yhteiskunnassa. Joskus nuoret kokevat hermostuneisuutta tullessaan täysi-ikäisiksi, jos heillä ei vielä ole työpaikkaa. Perheen ja sukulaisten jäätyä kotimaahan, nuori saattaa kokea velvollisuudekseen perheen taloudellisen tukemisen, ja siksi haluaa työllistyä ja tienata rahaa mahdollisimman nopeasti (Björklund 2015, 51.) Nuori saattaa haluta työpaikan nopeasti myös siksi, että hän on velkaa muille.

Henkinen hyvinvointi ja jaksaminen korostuvat opiskelevan nuoren elämässä. Moni nuori on kertonut, että ei opi mitään, vaikka kuinka yrittäisi, jos hänellä on paljon stressiä. Turvapaikanhakuprosessi saattaa kestää joskus kauankin, jolloin nuori voi kokea opiskelun olevan hyödytöntä. Oppimista ei tapahdu, tai sitten nuori ei itse halua oppia, sillä hän ajattelee, että mitä hyötyä on oppia esimerkiksi suomen kieltä, jos hän ei saa jäädä.

Vapaa-aika

Nuorten vapaa-aika on koulupäivän jälkeistä, tai vaihtoehtoisesti viikonloppuisin tai loma-aikoina tapahtuvaa aikaa. Läheiset aikuiset, kuten ohjaajat ja edustajat painottavat koulunkäynnin tärkeyttä, mutta myös mielekkääseen vapaa-aikaan, esimerkiksi harrastuksiin kannustetaan. Ohjaajat pyrkivät järjestämään toimintaa myös asuinyksiköissä, mutta usein nuorten oma sitoutuminen on hankalaa. Nuoret saattavat olla kiinnostuneita ja itse ehdottaa tekemistä, mutta kun tilanne tulee eteen, he eivät olekaan halukkaita osallistumaan. Sitoutumisen vaikeus näkyy myös joillain nuorilla säännöllisen harrastuksen puuttumisena. Syitä voi olla epävarmuus omasta tilanteesta, eli turvapaikanhakuprosessin keskeneräisyys, stressi tai täysi panostus kouluun, jonka jälkeen nuori ei enää jaksaa keskittyä harrastamaan.

Nykyään kaikki nuoret viettävät paljon vapaa-aikaansa internetissä ja sosiaalisessa mediassa. Nuoret ovat osallisina erilaisissa ryhmissä, pelaavat digitaalisia pelejä ja katsovat videoita. Digiaika on helpottanut viestimistä, mutta harvemmin kuitenkaan nuoret luovat uusia ystävyysuhteita tuntemattomien nuorten kanssa verkossa. Jutustelua ja kuvien lähettelyä voi olla, mutta kaikissa haastatteluissa asiantuntijat kuitenkin miettivät, voiko tällaisista suhteista puhua sosiaalisen verkoston osana.

5.2 Osallistuva havainnointi ja kenttäpäiväkirja

Osallisuus on korostunut kehittämistoiminnassa. Osallisuus voi olla kehittäjän osallisuutta ympäristön arkeen, tai toisin päin ympäristön eli asiakkaiden ja toimijoiden osallisuutta toiminnan kehittämiseen (Rantanen & Toikko 2009, 89-91.) Myös käyttämässäni tiedonkeruumenetelmässä osallistuvassa havainnoinnissa tapahtui kahden suuntaista osallisuutta: Perheryhmäkodissa toimin osana nuorten arkea ja havainnoin heitä, mutta myös he olivat tietoisia opinnäytetyöstäni ja osallistuivat tiedonkeruuseen keskustelemalla kanssani ja muistelemalla omia kokemuksiaan ennen, kuin heillä oli varsinaisia sosiaalisia verkostoja Suomessa.

Osallistuva havainnointi tapahtui harjoitteluni aikana Perheryhmäkodissa. Vaikka harjoitteluni ei sisällynyt opinnäytetyöhön, koin, että minun on helpompi yhdistää viimeinen, pitkä harjoittelujaksoni opinnäytetyön aiheeseen ja asiakasryhmään. Osallistuva havainnointi oli hyvin pitkälti keskustelevaa kanssakäymistä nuorten kanssa, esimerkiksi jutustellen ja yhteisen tekemisen parissa. Näistä havainnoista kirjoitin kenttäpäiväkirjaa opinnäytetyön raportointia varten. Näin jälkempäin ajattelen, että onnistuin käyttämään koko harjoitteluajan hyödyksi havainnointia varten, muutamaa ensimmäistä päivää lukuun ottamatta, kun vasta tutustuin nuoriin ja he oppivat luottamaan minuun.

Kirjoitin kenttäpäiväkirjaa tasaisesti koko harjoitteluni ajan, mutta en kuitenkaan joka päivä. Kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen tuntui luontevalta tavalta toteuttaa myös omaa reflektointia harjoitteluni aikana. Kenttäpäiväkirjan tuloksia kirjoittaessani en käytä suoria lainauksia, sillä haluan säilyttää asiakkaiden anonymiteettisuojaan, ja samalla en koe, että suorat lainaukset kertovat mitään sellaista, mitä en voisi itse tuloksissani täsmentää

Ihmissuhteet

Seitsemästä nuoresta vain yhdellä oli sukulaisia Suomessa. Perheen poissaolo näkyi nuorten arjessa yksinäisyytenä ja kiintymyksenä ohjaajiin. Lukuun ottamatta perhe-aspektia, nuoret elivät tavallista nuoren koululaisen elämää. Nuoret olivat hyvin kiinnostuneita uusista ihmisistä ja minut otettiin hyvin vastaan uutena harjoittelijana. Alkuun muutama nuori tuntui ujommalta kuin toiset, mutta havainnoin sen olevan vain kielitaitoon liittyvä rajoite, en niinkään ennakkoluulo.

Sain harjoitteluni aikana kohdata myös Perheryhmäkodista poismuuttaneita nuoria, keitä kävi ahkerasti iltaisin ja viikonloppuisin. Vaikka en heistä ole kirjoittanut mitään kenttäpäiväkirjaa, olen silti havainnoinut, että avun tarve on suuri. Vaikka varsinaista jälkihuoltoa ei järjestetä, nuoret ovat silti saaneet käydä Perheryhmäkodissa esimerkiksi kotitehtävien tai työnhaun merkeissä.

Havainnoin nuorilla olevan sosiaalista verkostoa ympärillään rajallisesti. Monen nuoren kohdalla tukiverkosto oli hyvin viranomaispainotteinen. Varsinkin samasta

maasta tulleet nuoret viettivät paljon aikaa keskenään olohuoneessa ja jutustelivat omalla kielellään. Myös poismuuttaneet nuoret olivat osa Perheryhmäkodissa asuvien nuorten sosiaalista verkostoa silloin, jos he olivat asuneet siellä samaan aikaan. Kavereita ja ystäviä nuorilla oli, mutta suomalaisia saman ikäisiä kontakteja ei ollut, paitsi jos nuori opiskeli suomalaisessa peruskoulussa. Harrastusten kautta suomalaisia kavereita ei juuri ollut.

Mennessäni Perheryhmäkotiin olin ajatellut toteuttaa nuorille ryhmähaastatteluja heidän sosiaalisista suhteistaan, mutta hylkäsin ajatuksen nopeasti. Nuorten kanssa juttellessa oli tärkeää havainnoida hyvinkin herkästi nuoren vastauksia ja ulkoista olemusta. Vaikka yleisesti he olivat avoimia ja kysyivät minulta itseltäni paljon kaikkea, tiedostin, että nuoret voivat rinnastaa kyselyni viranomaiskusteluihin, jolloin mahdollisesti he eivät olisi halunneet kertoa minulle mitään. Hyväksyin siis sen, jos nuori ei halunnut puhua esimerkiksi perheestään tai matkastaan. Kuitenkin ilokseni yksi nuori avautui enemmän varsinaisesta pakomatkastaan kotimaastaan Suomeen. Tämä oli hieno kokemus, sillä hän kertoi tapahtumista oma-aloitteisesti eräänä iltapäivänä viettäessämme kaksin aikaa olohuoneessa. Kertomusta elävöittivät monet vaihteikkaat valokuvat, joita nuori halusi näyttää älypuhelimestaan. Kuvat tuntuivat toimivan vähän niin kuin tulkkina. Pitää paikkansa, että yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Jännitin vähän alkuun, mitä häneltä oikein voisi kysyä, mutta nuori kertoi itse myös ikävistä kokemuksistaan.

Seurustelu oli aihe, josta sain paljon aikaa keskustelua yhden nuoren kanssa. Nuori käytti aktiivisesti suosittuja digitaalisia sovelluksia kännykällä ja halusi niiden kanssa apua. Hän kertoi, että haluaisi suomalaisen seurustelukumppanin, koska haluaisi oppia suomen kieltä. Hän oli kokenut, että ne hänen kaverinsa, joilla oli suomalaisia kontakteja, oppivat nopeammin suomea, mikä taas edesauttaisi hyvän koulutuksen ja työpaikan saamista. Kysyin, onko hänellä suomalaisia kavereita, ja hän harmitteli sitä, ettei ole. Kynnys lähteä tutustumaan on hänen mukaansa kielitaidossa, sillä suomalaisia nuoria on luonnollisesti vaikea lähestyä, jos ei ole yhteistä kieltä. Muutoin seurustelu oli hieman vaikea aihe puhua nuorten kanssa, sillä he eivät oikein välittäneet puhua siitä. Luulen syyn olevan

enemmänkin se, että aikuisen, vielä hieman vieraan ihmisen kanssa jutteleminen siitä tuntui oudolta, eikä sen, että seurustelusta puhuminen olisi kiellettyä.

Koulutus

Nuoret kävivät peruskoulua, ammattikoulua tai valmentavaa opetusta. Yleisesti nuoret olivat motivoituneita käymään koulussa, mutta harjoitteluni aikana valmentavassa opetuksessa olevat nuoret kertoivat, että koulu ei vastaa heidän oppimisvalmiuksiaan, eikä siksi tunnu mielekkäältä. He kertoivat, ettei koulussa opi mitään uutta. Tämä on aihe, josta asiantuntijahaastatteluissakin syntyi keskustelua, eli nuoren pitäisi päästä sellaiseen koulutukseen joka tukee hänen oppimistaan.

Nuoret hakivat yhteishaun kautta jatkokoulutuksiin, ja uskoivat omiin mahdollisuuksiinsa. Ohjaajien tehtävänä oli toimia keskusteluapuna ja miettiä nuoren kanssa hänelle sopivia vaihtoehtoja. Kouluissa on opinto-ohjaaja näitä tilanteita varten, mutta ajattelen nuorten olleen helpompi jutella tuttujen ohjaajien kanssa.

Suomen kielen oppiminen korostui havainnointia tehdessäni kotiläksyjen parissa ja myös arkipäivän jutustelussa. Moni nuori oli kiinnostunut uusista sanoista ja pyysi korjaamaan, jos hän sanoi jotain väärin. Yleisesti sanallinen ymmärtäminen oli paljon kehittyneempää kuin kirjallinen, ja epävarmuus omasta osaamisesta korostui tämän vuoksi muun muassa pääsykokeisiin valmistautuessa.

Vapaa-aika

Nuoret viettivät vapaa-aikaansa yksilöllisesti. Vapaa-aikaan kuului harrastuksia, kotiläksyjen tekoa, osa-aikatöitä ja omassa huoneessa rauhoittumista koulupäivän jälkeen. En tehnyt ainuttakaan havainnointia tylsyydestä tai tekemisen puutteesta, päinvastoin tuntui, että välillä nuoret olivat koko ajan menossa.

Nuorten harrastuksiin kuului muun muassa kuntosaliharjoittelu, nyrkkeily, uinti ja jalkapallo. Muutama nuori kävi jossain harrastuksessa jopa viisi kertaa viikossa. Harrastuksen nuoret kertoivat olevan vastapaino koululle, eli harrastus oli heidän omaa aikaansa, jonka he halusivat viettää tehden jotain mukavaa. Harrastus toi fyysistä hyvinvointia ja siellä saattoi nähdä kavereita.

Yksi nuori kävi osa-aikatöissä iltaisin, ja aiemmin muutama nuori oli tehnyt jotain työtä muutaman kerran viikossa. Nuoret kertoivat työn olevan keino ansaita rahaa, ja se toi tekemistä. Nuoret myös ajattelivat sen olevan hyvä asia myöhemmin työnhaussa, kun he ovat valmistuneet ammattiin. Keväällä moni nuori haki aktiivisesti kesätöitä samoista syistä, eli siksi, että olisi tekemistä ja saisi palkkaa.

Nuoret eivät ajatelleet olevansa yksinäisiä vapaa-ajallaan. Nuoret sanoivat, että he tekevät vapaa-ajalla kuin itse haluavat, eli käyvät harrastuksissa tai tapaavat kavereitaan. Perhettä nuoret toki ikävöivät, mutta ajattelivat, että koulussa käyminen on tärkeä osa selviytymistä ja kotoutumista. Havainnoin myös, että nuoret pitivät muita Perheryhmäkodissa asuvia nuoria ikään kuin perheenään, sillä heitä yhdisti elämäntilanteen lisäksi se, että heillä ei ole perhettä Suomessa.

5.3 Tuotos työkirjaa varten

Omaa tuotostani varten olen koonnut tärkeimmät teemat, jotka tulivat tiedonkeruumenetelmissäni ja harjoitteluni aikana esille. Nuoren kanssa tehtävissä harjoituksissa olen käyttänyt lähteinä aiempia Turun ammattikorkeakoulun julkaisuja Friskin elämönhallinnan oppimateriaalia ja Umbrella-työkirjaa. Olen tutustunut niihin koottuihin tehtäviin ja harjoituksiin, mutta tehnyt työkirjani sisällöstä omanlaisen ja selkeämmän sekä soveliaamman kohderyhmän nuorille. Tuotos on koottu alustavasti harjoitteluni loputtua ja siitä on pyydetty palautetta Perheryhmäkodista, opinnäytetyöni ohjaavalta opettajalta sekä maahanmuuttajanuorten kanssa työskentelevältä, itsekin Suomeen lapsena muuttaneelta henkilöltä. Tuotosta on muokattu palautteen jälkeen, ja se on kuvitettu ohjaavan opettajan hyväksynnän jälkeen. Kuvitettu opas on annettu testauskäytössä Perheryhmäkotiin, jossa tuttu ohjaaja, jota myös haastattelin opinnäytetyötäni varten, on luvannut testata sitä nuorten kanssa. Olen toimittanut oppaan liitteenä palautelomakkeen, jonka pohjalta tein vielä viimeistelyä lopulliseen tuotokseen.

Tuotos on tarkoitettu yksintulleiden turvapaikanhakijanuorten käyttöön, mutta vaikka hankkeen kohderyhmänä ovat 12-25-vuotiaat nuoret, osa harjoitteista on

suunnattu selkeästi teini-ikäisille. Seurusteluosiossa puhutaan myös seksuaalisuudesta, muun muassa seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mitä nuoret ovat saattaneet kokea kotimaassaan tai matkalla Suomeen. Ohjaajan tehtävänä on olla tukena nuoren tehdessä työkirjan harjoitteita. Muutamassa osiossa olenkin huomionnut nuorelle herkkiä keskustelunaiheita, ja huomauttanut työkirjan sivuilla ohjaajan tai turvallisen aikuisen tärkeydestä.

Tuloksista on saatu kattava opastus turvapaikanhakijanuoren sosiaalisiin verkostoihin ja tarkemmin siihen liittyviin osa-alueisiin. Tuotoksessa nuoren mukana kulkee Viima-niminen nuori mies, joka kertoo muun muassa esimerkkejä omasta sosiaalisesta verkostostaan, ja haastaa nuorta pohtimaan omia voimavarojaan sosiaalisissa suhteissa.

Kuva 2. Viima miettii koulutusvaihtoehtoja.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI

6.1 Palaute tuotoksesta

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kerätä tietoa yksintulleiden alaikäisten turvapainkanhakijoiden sosiaalisista verkostoista ja tuottaa lähestymistapa niiden löytämiselle, edistämiseksi ja ylläpitämiseksi. Kootun työkirjan tavoitteena oli myös vastata hankkeen tavoitteisiin. Lisäksi työkirjaa tehtäessä tuli ottaa huomioon tuleva kokonaisuus, eli muut opinnäytetyöt suhteessa omaani. Lopullinen työkirja, joka sisältää kaikki hanketta varten tehdyt opinnäytetyöt, julkaistaan syksyllä 2017.

Työkirjan luonnos oli testauksessa Perheryhmäkodissa noin kolmen viikon ajan. Aluksi tavoitteenani oli toimia testausvaiheessa itse mukana, mutta hylkäsin idean yhden kokeilukerran jälkeen, sillä minun oli vaikea arvioida, milloin nuoret olisivat paikalla, ja milloin he ehtisivät testata tuotosta kanssani. Päädyimme Perheryhmäkodin ohjaajan kanssa muuttamaan suunnitelmaani siten, että hän lupasi testata tuotosta nuorten kanssa. Hän kuitenkin tunsu nuoret paremmin ja on läsnä nuorten arjessa koko ajan työpaikallaan. Lähetin hänelle sähköisen palautelomakkeen, johon sainkin hyvin vastauksia ja korjausehdotuksia.

Saamani palautteen perusteella työkirja soveltuisi enemmän toteutettavaksi pitkällä aikavälillä. Osa aihepiireistä on raskaita ja vaikeasti ymmärrettäviä, vaikka ohjaaja toimisikin nuoren tukena tehtäviä ja harjoituksia tehtäessä. Lisäksi ohjaajan tulisi selvittää nuoren taustat perheeseen, kouluun ja seksuaaliseen kehitykseen liittyen. Vaikka nuoren on hyvä olla tietoinen esimerkiksi perheestään, muun muassa sukupuun piirtäminen saattaa herättää ikäviä muistoja ja traumoja nuoren menneisyydestä.

Lähtökohtaisesti tuotos vastasi tavoitteita, mutta sen yksittäisten osien tekstiosuudet olivat pitkiä. Sain palautetta siltä näkökulmalta, että nuorten oli vaikea kiinnostua, kun tekstiä oli niin paljon. Koitin lyhentää tekstiä, mutta omasta mielestäni aiheeseen liittyvä informaatio jäi vajaaksi. Tein päätöksen jättää tekstin alkuperäiseen mittaansa, ja pyrin alkusanojen yhteyteen korostamaan ohjaajan

roolia ja läsnäoloa työkirjan tekovaiheessa. Yleisellä tasolla aiheen käsittely oli onnistunut, ja tehtävät olivat hyviä.

Työkirjan luvut eli osiot, jotka käsittelivät aina yhtä tiettyä aihepiiriä, olivat palautteen mukaan onnistuneita. Perhettä ja sukua käsittelevä osio sai erityishuomiota, sillä sen tekeminen tulee varmasti herättämään vahvoja tunteita yksintulleessa alaikäisessä turvapaikanhakijanuoressa. Tämä on aihe, josta keskustelimme pitkään opinnäytetyöni ohjaavan opettajan kanssa. Perhe kuitenkin liittyy pitkälti omaan identiteettiin, jolloin sen pois jättäminen ja käsittelemättä jättäminen voisi jäädä mietityttämään nuorta. Sen takia perhesuhteita käsiteltäessä ohjaajan rooli on todella tärkeä. On myös ohjaajan tehtävä jättää osio kokonaan pois, jos sen käsitteleminen ei ole ajankohtaista tai inhimillistä, esimerkiksi jos perhe on kuollut tai kadonnut ja se on aiheuttanut nuoressa traumoja. Myös kouluun liittyvä osio herätti huomiota, sillä se oli tuntunut muihin osioihin verrattuna lapselliselta. Itse ajattelin koulu-osion olevan helppo työkirjan aloitus, vaikka se onkin sijoitettu lukujen keskelle. Koska nuoret ovat usein eritasoisia kielen suhteen, ajattelin, että koulu on helppo aihe käsitellä, sillä koulun käsitteenä ymmärtävät varmasti kaikki. Toisaalta sain myös palautetta siitä, että on hyvä, että kouluun ja opiskeluun liittyvissä asioissa painotetaan nuoren omaa mielipidettä ja valintoja. Ei ole mitenkään harvinaista suomalaistenkaan nuorten kohdalla, ettei perheen tai kavereiden mielipide vaikuta siihen, mihin jatkaa opiskelemaan peruskoulun jälkeen.

6.2 Opinnäytetyön tavoitteen arviointi

Joskus toiminnallisen opinnäytetyön tekävä opiskelija voi ajatella pääsevänsä helpommalla kuin tekemällä tutkimuksellisen opinnäytetyön (Airaksinen & Vilkkä 2003, 154). Itse en niinkään ajatellut pääseväni helpommalla, mutta uskoin, että minun ei tarvitsisi tehdä niin paljoa tiedonhakua ja selvittää aiheen taustoja. Olen tehnyt moninkertaisesti töitä verraten siihen, mitä oletin. Varsinkin kerätessäni materiaalia tuotosta ja ennen kaikkea opinnäytetyötä varten, työmäärä ylittyi paljon siitä, mitä ajattelin tekeväni.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli kerätä tietoa yksintulleiden alaikäisten turvapai-
kanhakijoiden sosiaalisista verkostoista, ja tuottaa lopputuotoksena työkirja,
jonka avulla nuori ymmärtäisi enemmän sosiaalisten suhteiden tarkoitusta ja
osaasi luoda niitä. Mielestäni opinnäytetyöni vastaa tavoitteita, ja on toiminut Sata
omenapuuta-hankkeen edistämiseksi. Uskon, että opinnäytetyöni avulla myös
nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten on helpompi ottaa huomioon nuo-
ret yksilöinä.

Toteutustavan onnistuneisuuden arviointia pohdittaessa tulee usein esiin kysy-
mys siitä, olisiko toisenlainen toteutustapa ollut parempi (Airaksinen & Vilka
2003, 158). Työkirja on tällä hetkellä sähköisessä muodossa, mutta sen voi mie-
lestäni myös tulostaa ja toteuttaa paperisena versiona. Toki on mahdollista, että
digitaalisessa muodossa, esimerkiksi tabletilla se voisi herättää enemmän mie-
lenkiintoa. Sosiaalisia verkostoja käsittelevässä työkirjassa on kuitenkin myös
niitä tehtäviä, jotka tarvitsevat laajempaa ja pidempiaikaista työstämistä, esimer-
kiksi sukupuu ei välttämättä mahdu työkirjan yhdelle sivulle, tai tukiverkostoa kä-
sittelevä verkostokartta voi olla helpompi tehdä isommalle alustalle, esimerkiksi
valkotalulle.

6.3 Pohdinta

Opinnäytetyön aihetta valitessani pohdin jo valmiin työn jättämistä ja sen tarjo-
amia mahdollisuuksia tulevan työpaikan suhteen. Opinnäytetyö oli alusta alkaen,
eli suunnitteluvaiheesta marraskuussa asti opettavainen kokemus. Opinnäytetyö
oli ensimmäinen näin iso työ, jonka olen tehnyt. Olen ammattikorkeakoulun opin-
noissa pitänyt kaikista eniten juuri kirjallisista töistä, mutta asiakastyö on tuntunut
hieman jännittävältä. Vielä harjoittelun alkaessa Perheryhmäkodissa jännitin pal-
jon haastattelujen tekoa, vaikka ensimmäinen haastateltava oli minulle tuttu hen-
kilö.

Asiakasryhmä oli minulle osittain tuttu entuudestaan. Olen tehnyt vapaaehtois-
työtä maahanmuuttajataustaisten nuorten parissa, ja pitkälti keskittynyt juuri nii-

hin asioihin, joita sosiaalinen verkosto pitää sisällään. Opinnäytetyön loppuvaiheessa huomasin, että olen oppinut paljon uusia asioita ylipäättään nuorista. Jos itse ohjaisin nuorta tekemäni työkirjan parissa, osaisin varmasti keskittyä nuoreen yksilönä ja auttaa nuorta tunnistamaan omia vahvuuksiaan.

Pohtiessani jatkoa kehittämistyölleni, mietin tuotoksen muokkausta enemmän yleiselle tasolle maahanmuuttajanuorten pariin. Saamani palautteen mukaan monet asiat tuntuivat toimivilta, mutta myös epäkohtia tuotoksesta löytyi. Myös tuotoksen suuntaaminen tietylle ikäryhmälle oli haastavaa, sillä on eroa, miten 15-vuotias ja 18-vuotias nuori ajattelevat. Ajattelen myös, että jos työkirjasta irrotettaisiin vain yksi luku, esimerkiksi seurustelu, siitä olisi helppo toteuttaa erillinen tuotos ja siihen sopivat tehtävät. Toivoisin, että mikäli saman tyyppisiä opinnäytetöitä tehdään, omastani voisi saada lähdetietoa ja ideoita.

Kokonaisuudessaan pidän opinnäytetyön prosessia onnistuneena. Mielestäni onnistuin saamaan vastaukset asettamiini kysymyksiin ja pääsin tavoitteisiini. Olen tyytyväinen työkirjaan, vaikka uskon, että sen sisältöä voisi aina muokata hieman lisää. Uskon, että opinnäytetöiden kokonaisuudesta tulee valmistuksessaan hyötymään monet kohderyhmän nuoret, sekä nuorten kanssa toimivat ammattilaiset ja muut aikuiset.

LÄHTEET

Aaltonen, S.; Kivijärvi, A.; Peltola, M. & Tolonen, T. 2011. Ystävydet. Teoksessa Määttä, M. & Tolonen, T. (toim.) Annettu, otettu, itse tehty. Nuorten vapaa-aika tänään. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 112. Helsinki: Hakapaino

Airaksinen, T. & Viikka, H. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino

Alitolppa-Niitamo. 2010. Perheen akkulturaatio ja sukupolvien väliset suhteet. Teoksessa Haikola, L. & Martikainen, T. (toim.) Maahanmuutto ja sukupolvet. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 106. Helsinki: Hakapaino

Alitolppa-Niitamo, A.; Fågel, S. & Säävälä, M. 2013. Olemme muuttaneet – ja kotoudumme. Maahan muuttaneen kohtaaminen ammatillisessa työssä. Helsinki: Väestöliitto

Berry, J.; Phinney, J.; Sam, D. & Vedder, P. 2006. Immigrant youth in cultural transition. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates

Björklund, K. 2014. "Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa"- Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa. Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia A 48. Turku: Painosalama

Björklund, K. 2015. Unaccompanied refugee minors in Finland. Challenges and good practices in a Nordic context. Migration studies C 26. Turku: Painosalama

Euroopan muuttoliikenneverkosto. 2009. Yksintulleet. Näkökulmia ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten asemasta Suomessa. Viitattu 7.3.2017 http://www.emn.fi/files/44/Artikkeli_yksintulleet_24062009_FINAL.pdf

Hakala, J. 1998. Opinnäytetyö luovasti. Kehittämisen ja tutkimustyön opas. Tampere: Tammer-Paino Oy

Heikkilä, E. 2014. Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia A 49. Turku: Painosalama

Hirsjärvi, S.; Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Tammi

Honkasalo, V. 2016. Osallisuus vaatii toteutuakseen turvaa, aitoa kuuntelemista, ystävyysverkostoja ja tietoa. Näkökulma nro 28. Nuorisotutkimusverkosto

Kautto, V. 2009. Ootsä mun kaa? Ystävyys monikulttuuristen nuorten arjessa. Teoksessa Harinen, P.; Honsalo, V.; Souto, A-M. & Suurpää, L. Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen. Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 91. Helsinki: Hakapaino

Kivinen, O. (toim.) 2011. FRISKI. Elämänhallinnan oppimateriaali. Turku: Turun ammattikorkeakoulu

Klefbeck, J.; Bergerhead, E.; Forsberg, G.; Hultkrantz-Jeppson, A. & Marklund, K. 1988. Närverksarbete i multiproblemfamiljer. Botkyrka: Botkyrka Kommun

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010. Viitattu 27.11.2016 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20101386>

Lastensuojelulaki 417/2007. Viitattu 27.11.2016 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lipponen, P. & Talib, T. 2008. Kuka minä olen? Monikulttuuristen nuorten identiteettipuhetta. Suomen kasvatustieteellinen seura. Turku: Painosalama

Maahanmuuttovirasto 2016. Ilman huoltajaa olevat lapset. Viitattu 27.11.2016 http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/vastaanottoiminta/vastaanoton_palvelut/ilman_huoltajaa_olevat_lapset

Maahanmuuttovirasto 2017a. Turvapaikanhakijat, yksintulleet alaikäiset 1.1.-31.12.2015 Viitattu 14.5.2017 http://www.migri.fi/download/64992_Tp-hakijat_alaikaiset_2015.pdf?6e04b983e72ad388

Maahanmuuttovirasto 2017b. Turvapaikka- ja pakolaistilastot. Viitattu 14.5.2017 http://www.migri.fi/download/65762_Tp-hakijat_alaikaiset_2016.pdf?d27e2eefe845d488

Mikkonen, A. 2001. Iman huoltajaa Suomeen tulleiden pakolaisnuorten sosiaaliset verkostot, arki ja asuminen. Pro Gradu-tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto

Mikkonen, A. 2002. Yksin Suomessa. Ilman huoltajaa tulleiden lasten asema kansainvälisten suositusten valossa. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Multiprint

Nieminen, K. 2017. Olet hyvä tyyppi. Opas sujuviin ihmissuhteisiin. Helsinki: Otava

Onodera, H. & Peltola, M. 2016. Ystävyys, sosiaaliset suhteet ja nuorten turvapaikanhakijoiden poikkeukselliset olot. Näkökulma numero 32. Nuorisotutkimusverkosto

Pakolaisneuvonta Ry 2016. Turvapaikanhakijan asema Suomessa. Viitattu 27.11.2016 http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=66&lang=suo

Pakolaisneuvonta Ry 2017. Turvapaikka- ja pakolaistilastoja. Viitattu 13.5.2017 http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=38&lang=suo

Rantanen, T. & Toikko, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Yliopistopaino Oy

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön - opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu

Silvennoinen, M. 1999. Elämää verkostoissa – toimivat ihmissuhteet. Helsinki: Edita

Suomen mielenterveysseura. Identiteetti – kuka minä olen? Viitattu 14.5.2017 <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/identiteetti-kuka-min%C3%A4-olen>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016. Turvapaikanhakijoiden mielenterveyden tukeminen. Viitattu 27.11.2016 <https://www.thl.fi/fi/web/maahanmuuttajat-ja-monikulttuurisuus/vaestoryhmat/pakolaiset-ja-turvapaikanhakijat/turvapaikanhakijoiden-traumat-ja-mielenterveyden-tukeminen>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2017. Seksuaali- ja lisääntymisterveys. Viitattu 7.3.2017 <https://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus>

Timonen-Kallio, E. 2010. Itsenäisen elämän ABC. Umbrella- työkirja. Turku: Turun ammattikorkeakoulu

Turun ammattikorkeakoulu 2016. Sata omenapuuta. Viitattu 7.3.2017 http://www.turkuamk.fi/media/pdf/sata-omenapuuta_2.pdf

Turun ensi- ja turvakoti Ry 2016. Perheryhmäkoti. Viitattu 7.3.2017 <http://tuentu.fi/perheryhmakoti>

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2017. Vähemmistöjen väliset suhteet: Tutkimustuloksia ja toimintaehdotuksia. Viitattu 6.3.2017 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79168/TEM_1_2017_FINAL_verkko.pdf?sequence=1

Ulkomaalaislaki 301/2004. Viitattu 6.3.2017 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>

LIITE 1. ASIANTUNTIJAJAHAASTATTELUN KYSYMYKSET

Nimi ja kuinka kauan olet tehnyt töitä yksin tulleiden turvapaikanhakijalasten ja -nuorten kanssa?

Suomeen tulo

1. Millaisia sosiaalisia verkostoja nuorilla näkee, vai näkeekö ollenkaan?
2. Ovatko lapset ja nuoret syrjäytymisvaarassa?
3. Onko nuorten Sinun mielestäsi helpompi lähestyä suomalaisia nuoria vai maahanmuuttajataustaisia nuoria?
4. Onko nuorilla ennakkoluuloja suomalaisia kohtaan?

Koulu

5. Onko nuorten helppo päästä sellaiseen kouluun, jossa opetus tukee juuri hänen tilannettaan?
6. Käyvätkö nuoret mielellään koulussa?

Vapaa-aika

7. Millaisia erilaisia tapoja nuorilla on viettää vapaa-aikaansa?
8. Koetko, että harrastuksilla on myönteinen vaikutus sosiaalisten verkostojen löytymiselle, vai onko harrastus enemmän omaa, henkistä ajanvietettä nuorille?
9. Ovatko nuoret Sinun mielestäsi yksinäisiä vapaa-ajallaan?

Sosiaalisten verkostojen löytäminen

10. Koetko, että nuorten mielenterveyden ongelmat tai menneisyys lähtömaassa ja matkan varrella vaikuttavat siihen, että sosiaalisia verkostoja on vaikeaa luoda?
11. Millainen kynnyks nuorilla on lähteä ottamaan kontaktia toisiin ihmisiin?
12. Miten Sinä koet, että suomalainen yhteiskunta voisi auttaa lasten ja nuorten koutumisessa?
13. Onko nuorten sosiaalisten verkostojen hankkiminen muuttunut vuosien varrella, esimerkiksi johtuen sosiaalisesta mediasta?
14. Tuetaanko ja rohkaistaanko nuoria sosiaaliseen kanssakäymiseen muiden kanssa?
15. Tuleeko Sinun työssäsi usein vastaan sellaisia nuoria, jotka vain haluavat jättäytyä omiin oloihinsa, eivät ns. koe tarvitsevansa sosiaalisia kontakteja?

Seurustelu

16. Miten paljon seurusteluun liittyvät asiat pyörivät nuorten mielessä?
17. Onko nuorilla yleisesti kontakteja saman ikäisiin, toista sukupuolta oleviin nuoriin? Onko seurustelusuhteita?
18. Koetko, että nuorilla on erilainen käsitys seurustelusta kuin suomalaisilla nuorilla?
19. Koetko, että nuoret ajattelevat seurustelua enemmän suomalaisten kanssa, vai oman maansa/kulttuurinsa nuorten kanssa?

LIITE 2. HAASTATTELULUPA

Annan Henrietta Taviolle luvan nauhoittaa haastatteluni opinnäytetyötä varten. Nauhoite on ainoastaan tekijän omaan käyttöön, ja se hävitetään opinnäytetyön valmistuttua. Haastattelun sisältöä käytetään nimettömänä eikä siitä esitetä suoria lainauksia opinnäytetyön raportoinnissa.

Allekirjoitus ja nimenselvennys

LIITE 3. PALAUTELOMAKE

Palautelomake

Henrietta Tavio: Opinnäytetyö

Mitä hyviä puolia opinnäytetyön tuotoksessa oli?

Miten nuoret suhtautuivat tuotokseen?

Oliko tuotoksen kieli selkeää ja helposti ymmärrettävää?

Arvioi tuotoksen eri osioiden hyödyllisyyttä nuorten näkökulmasta (onko osiosta nuorelle hyötyä. Mikä oli hyvää, mikä huonoa?)

Alkusanat/Aluksi

Tukiverkosto

Perhe ja suku

Koulu

Ystävyys

Vapaa-aika

Seurustelu

Lopuksi

Miten arvioit tuotoksen vastaavan opinnäytetyön tavoitetta (nuorten sosiaalisten verkostojen löytäminen, ylläpitäminen ja edistäminen?)

Miten tuotosta voisi mielestäsi parantaa?

Tuliko nuorilta kehittämis ehdotuksia tuotokseen?

Muuta huomioitavaa?

LIITE 4. NUORTEN SOSIAALISET VERKOSTOT- TYÖKIRJA

Nuorten sosiaaliset verkostot

Henrietta Tavio
2017

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
2. Ohjaajalle	4
3. Aluksi	6
4. Tukiverkosto	10
5. Perhe ja suku	15
6. Koulu	22
7. Ystävyys	28
8. Vapaa-aika	35
9. Seurustelu	38
10. Lopuksi	43

1. Johdanto

Tämä opas on tehty Turun ammattikorkeakoulun opinnäytetyönä keväällä 2017. Oppaan tavoitteena on auttaa nuorta käsittelemään hänen omaa sosiaalista verkostoaan, ymmärtämään ihmissuhteita ja tukemaan häntä kohti ystävyyssuhteita yli kulttuurirajojen. Opas toimii myös työkirjana, sillä se sisältää tehtäviä, joita nuori voi tehdä joko yksin tai ohjaajan avustamana.

Opas on osa suurempaa opinnäytetyökokonaisuutta, joista kootaan kaikkien osien valmistuessa työkirja maahanmuuttajataustaisille nuorille. Opinnäytetyökokonaisuuden toimeksiantaja Sata omenapuuta-hanke on Turun ammattikorkeakoulun koordinoima hanke, jonka tavoitteena on edistää kolmansien maiden 12-25-vuotiaiden nuorten kotoutumista ja osallisuutta, kehittää ammattilaisten kulttuuritietoista osaamista ja kerätä tietoa integraatiosta. Hankkeen kohderyhmään kuuluvat erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat nuoret, naiset ja yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat.

Sosiaalisten verkostojen tukemiselle tarkoitettu opas on koottu yhteistyössä Turun ensi- ja turvakoti Ry:n Perheryhmäkodin kanssa. Perheryhmäkoti on koti seitsemälle alaikäiselle, yksin Suomeen tulleelle 15-17-vuotiaalle nuorelle (Turun ensi- ja turvakoti Ry 2017). Oppaan sisältö on siis tehty ensisijaisesti nuorille, jotka asuvat Suomessa ilman vanhempiaan. Oppaan aiheiden ja tehtävien aineisto on koottu Perheryhmäkodissa tehtyjen havaintojen perusteella, sekä asiakasryhmän parissa työskentelevien asiantuntijoiden haastattelujen pohjalta.

2. Ohjaajalle

Opas sisältää tietoa nuoren sosiaalisista verkostoista. Jokaisen luvun alussa sosiaalisista suhteista kerrotaan sen aiheen kautta, jota luku käsittelee. Tämän jälkeen nuoren on tarkoitus tehtävien kautta pohtia ja kirjoittaa omista sosiaalisista verkostoistaan, kokemuksistaan ja tuntemuksistaan. Oppaan luvut voi käydä missä järjestyksessä tahansa, ja niiden tehtävistä voi tehdä jokaisen, tai vain ne, jotka tuntuvat nuoresta mielekkäiltä. Oppaan tekemisen on tarkoitus olla pidempi prosessi, koska tehtävien avulla nuoren on tarkoitus ymmärtää sosiaalista verkostoaan, eikä vain tehdä tehtäviä esimerkiksi ajankuluksi.

Aluksi kertoo nuorelle mistä tässä oppaassa on kyse, eli mitä sosiaalisilla verkostoilla tarkoitetaan. Lisäksi luku haastaa nuoren miettimään omaa itseään.

Tukiverkosto-luvussa nuoren on tarkoitus pohtia oman sosiaalisen verkostonsa sisältöä, eli keitä siihen kuuluu, ja miksi.

Perhe ja suku ymmärretään joskus eri tavoin, riippumatta kulttuurista. Luvussa kerrotaan hieman suomalaisen perheen ja suvun käsitteistä. Nuori ohjataan miettimään omaa sukuaan ja alkuperäänsä.

Koulu kuuluu jokaisen nuoren arkipäivään. Luvussa mietitään nykyistä koulua ja tulevaisuuden koulutus- ja/tai työnäkymää. Lisäksi käsitellään kiusaamista, joka on näkyvää ilmiö niin kouluissa kuin työpaikoillakin.

Ystävyys on eri asia kuin kaveruus. Näiden kahden käsitteen eroa pohditaan niin tekstin kuin tehtävienkin kautta. Myös sosiaalinen media ja sen tuomat sosiaaliset verkostot otetaan tarkempaan käsittelyyn.

Vapaa-aika käsittää monia erilaisia ajanviettotapoja. Luvussa nuori pääsee pohtimaan, miten vapaa-ajan toimintojen, esimerkiksi harrastusten kautta voisi löytää sosiaalisia kontakteja muihin ihmisiin.

Seurustelu on nuorten välistä, romanttista yhdessäoloa, jonka yhteydessä joskus puhutaan seksuaalisuudesta. Luvun tarkoituksena on herättää nuoren ajatuksia näiden asioiden suhteen.

Lopuksi-luvussa on tyhjä, ylimääräinen sivu, johon nuori voi tehdä omia muistiinpanojaan.

Lähes jokaisessa luvussa mainitaan turvallisen aikuisen rooli. Aikuisen, esimerkiksi ohjaajan tehtävänä on toimia tukena nuoren pohtiessa vaikeita asioita. Tärkeintä on, että nuori ei jää yksin ajatustensa kanssa. Opas on suunnattu kaikille maahanmuuttajataustaisille nuorille, mutta se on tehty yhteistyössä yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden kanssa, joilla ei ole vanhempia arjessa läsnä. Siksi on tärkeää, että ohjaaja tarkkailee ja havainnoi nuoren työskentelyä oppaan parissa.

1. Aluksi

Tämä opas on tehty sinua varten. Sen tarkoituksena on auttaa sinua ymmärtämään miksi olet muiden ihmisten kanssa ja mitä heidän kanssaan teet. Voit ajatella esimerkiksi olevasi yhdessä hyvän ystäväsi kanssa, ja sitten miettiä tuttua aikuista, esimerkiksi opettajaa tai ohjaajaa. Olet erilainen eri ihmisten kanssa. Tämän oppaan ideana on auttaa sinua miettimään muiden ihmisten tarkoitusta omassa elämässäsi.

Suomessa odotetaan, että nuori, kenestä tulee pian aikuinen, osaa tunnistaa niitä asioita, missä hän on hyvä ja mitkä asiat ovat hänen elämässään tärkeitä. Nuoren täytyy sopeutua elämässä tapahtuviin tilanteisiin ja myös vaikeisiin asioihin. Suomessa on tärkeää, että nuori hankkii koulutuksen ja sen jälkeen työpaikan. Joskus voi kuitenkin käydä niin, että elämässä tapahtuu jotain ikäviä asioita. Siksi sinun on hyvä tietää, mitä asioita voi tapahtua, ja kuka voi sinua silloin auttaa.

Suomessa ajatellaan, että yhden ihmisen hyvä olo on tärkeää. Esimerkiksi nuoret eivät yleensä anna rahaa vanhemmilleen. Myös nuoret muuttavat usein aikaisin pois kotoa, eli itsenäistyvät. Joskus 16-vuotias tyttö voi olla perheen äiti. Toisaalta aikuinen nainen voi olla myös sinkku, joka asuu yksin eikä ole naimisissa. Jokainen elää omaa elämäänsä niin kuin haluaa. Tämä, ja monet muut perheasiat, kuten avioliitto ja lasten hankkiminen tuntuvat sinusta ehkä erikoisilta ja hassuilta. Kulttuuriin tottuminen vie aikaa, mutta se ei tarkoita, että sinulla ei saa olla omaa kulttuuriasi. Suomessa asuu paljon ulkomailta muuttaneita ihmisiä, eli myös suomalainen kulttuuri sopeutuu ja muuttuu.

Tämä opas sisältää erilaisia lukuja. Luvuissa kerrotaan tietoa, mutta niihin liittyy myös tehtäviä. Voit tehdä tehtäviä yhdessä ohjaajan, opettajan, tukihenkilön tai muun aikuisen kanssa. Voit tehdä tehtäviä myös yksin. On kuitenkin tärkeää, että tiedät, kenen ihmisen kanssa voit jutella, jos jokin jää mietityttämään sinua. Usein tavallinen arki on kiireistä, ja oma jaksaminen ja hyvä olo eivät tunnu tärkeiltä. Ne ovat kuitenkin asioita, joita ilman muu elämäsi voi olla vaikeaa. **Siksi sinun on tärkeää pitää hyvää huolta itsestäsi.**

Kuka sinä olet?

Ota valokuva itsestäsi tai piirrä kuva.

Nimeni: _____

Kuinka vanha olen: _____

Kotimaani on: _____

Missä kaupungissa olen syntynyt: _____

Milloin tulin Suomeen (jos synnyin muualla): _____

Missä asun: _____

Kenen kanssa asun: _____

Lempieläimeni on: _____

Lempiruokani on: _____

Lempivärini on: _____

Mitä haluan tehdä aikuisena: _____

Minne haluaisin matkustaa: _____

Mistä minä tykkään: _____

Kenelle ihmiselle olet tärkeä? Esimerkiksi kuka välittää, tykkää tai rakastaa sinua?

Miksi olet heille tärkeä?

Missä asioissa olet hyvä?

Kirjoita alle ajatuksiasi.

Monta kertaa ihminen ajattelee niin paljon muita ihmisiä, että hän ei muista ajatella enää itseään. Pidämme usein tärkeämpänä niitä ihmisiä, jotka ovat meille läheisiä, esimerkiksi perheenjäseniä ja ystäviä. Haluamme suojella muita, emmekä muista pitää itsestämme huolta. Sinun pitää muistaa, että toisen auttaminen on mahdollista vain silloin, jos sinulla itselläsi on asiat hyvin. Jos voit huonosti, et pysty tekemään muiden oloa hyväksi. Jokaisen ihmisen velvollisuus on pitää itsestään huolta. Se ei ole väärin tai itsekästä.

Minä olen vahva! Mutta miksi?

Vahvuudet ovat niitä ihmisen hyviä asioita, joista on apua ja iloa. Ne auttavat sinua jaksamaan elämässä. Ne ovat eri ihmisillä erilaiset. On hyvä tietää omat vahvuudet, koska jos oma jaksamisesi ja mielialasi muuttuu, on hyvä miettiä, miten tilanteen voisi saada taas normaaliksi.

Kirjoita alle omia vahvuuksiasi. Voit katsoa laatikosta tai keksiä omia.

Mukava harrastus	Opettaja	Terveystenhoitaja
Lemmikki	Iloisuus	Terapia
Ahkeruus	Internet	Pelaaminen
Perhe	Asioista puhuminen	Ulkona oleminen
Ystävät	Tukihenkilö	Tehdä asioita jonkun kanssa
Huumorintaju	Älykyys	Eläimet
Kaverit	Uskonto	Uusien asioiden kokeileminen
Ohjaaja	Koulu	Suomen kielen kerho

Mieti seuraavaksi vahvuuksiesi avulla menneisyyttäsi ja tulevaisuuttasi.

Mistä asiasta olit iloinen

-eilen? _____

-viime viikolla? _____

-puoli vuotta sitten? _____

-tänään? _____

Huomenna jaksan mennä kouluun/töihin, koska _____

Viime vuonna tunsin itseni tärkeäksi, koska _____

Tänä vuonna olen viettänyt aikaa (kenen kanssa?) _____,

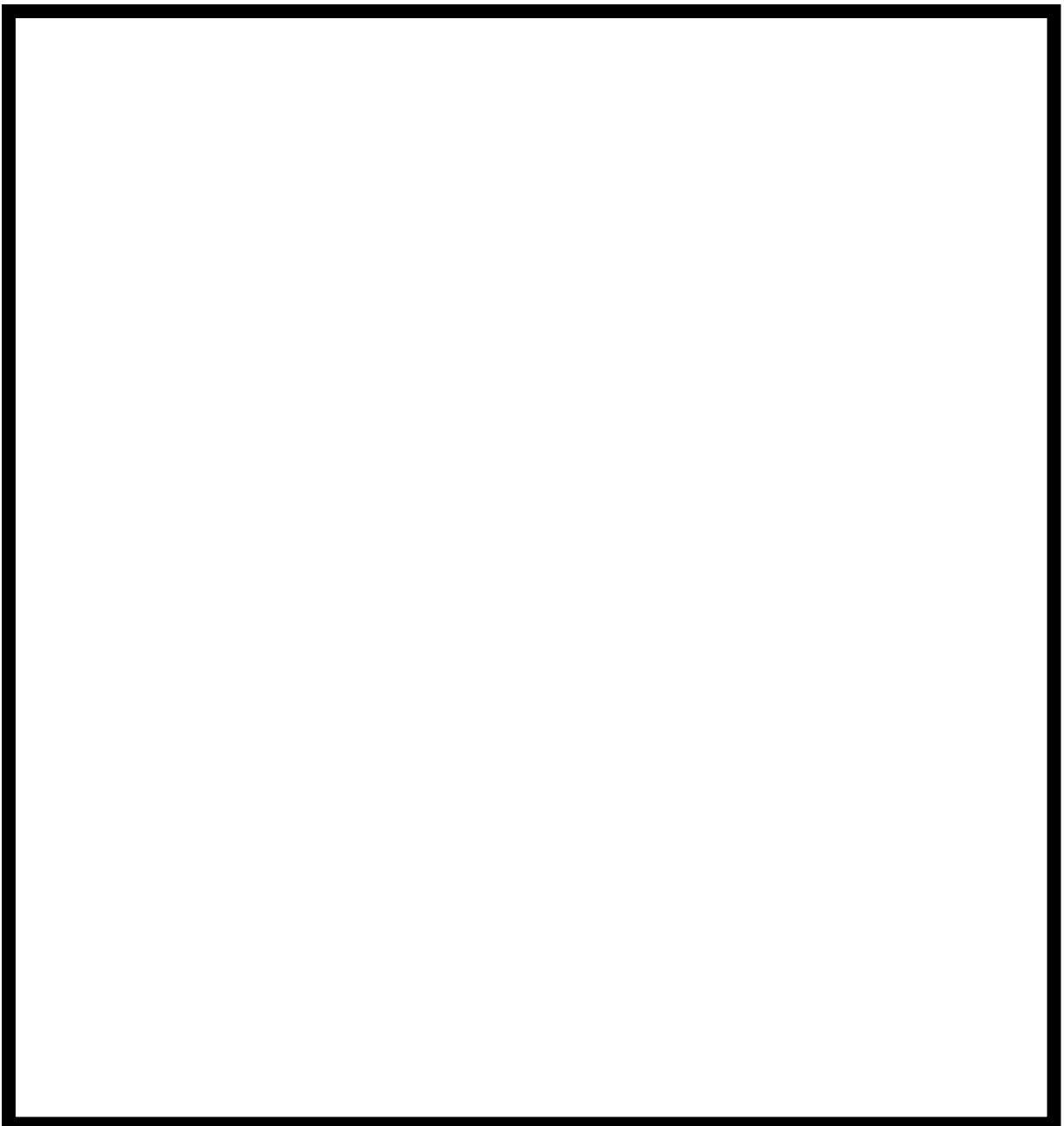
koska hän on _____.

_____ (kuka/mikä?) auttaa minua jaksamaan, koska _____.

Kirje tulevaisuuteen

Kirjoita kirje tulevaisuuden omalle itsellesi. Ajattele missä ja millainen olet **kolmen vuoden** päästä. Missä asut? Missä opiskelet? Oletko jo töissä? Missä asioissa toivoisit, että olisit kehittynyt? Missä asioissa olet tänään hyvä? Mitä haluaisit sanoa tulevaisuuden itsellesi?

Laita valmis kirje talteen itsellesi, tai anna se tutulle aikuiselle. Tärkeintä on, että saat kirjeen kolmen vuoden päästä takaisin itsellesi. Voit kirjoittaa kirjeen tähän ja poistaa sivun tästä oppaasta.

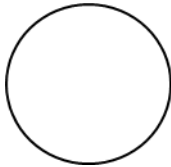

4. Tukiverkosto

Tukiverkostolla tarkoitetaan niitä ihmisiä ja palveluja, jotka auttavat sinua. Auttaminen voi olla arkipäivän ohjaamista, kotitehtävissä auttamista tai huolien kuuntelemista. Tukiverkoston henkilöitä voivat olla esimerkiksi ohjaajat, opettajat, kaverit, perhe, sukulaiset tai tukihenkilö. Tukiverkoston palveluja eli sinua auttavia asioita voivat olla esimerkiksi asumistuki, harrastus, terapia tai opettajan luona jutteleminen. Kaikissa näissä yhteistä on se, että ne tukevat ja auttavat sinua, hyvää oloasi ja kotoutumistasi.

Sosiaalinen verkostokartta

Verkostokartan avulla voit miettiä ja kerätä yhteen niitä ihmisiä, jotka tukevat sinua. He voivat olla viranomaisia tai sinulle läheisiä ihmisiä. Voit piirtää verkostokartan seuraavalle sivulle. Ennen piirtämistä, lue alla olevat ohjeet verkostokartan tekemiseksi. Pyydä tarvittaessa apua tutulta aikuiselta.

Piirrä ympyrä, jos verkostokartan henkilö on tyttö/nainen.

Piirrä kolmio, jos verkostokartan henkilö on poika/mies.

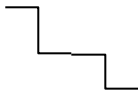

Piirrä risti ympyrän tai kolmion sisälle, jos henkilö on kuollut.

Jos henkilöillä on sinun kanssasi tai keskenään toistensa kanssa suhteita, eli he tuntevat toisensa, pitävät tai eivät pidä toisistaan, voit piirtää heidän väliin viivan.

Piirrä suora viiva, jos verkostokartan henkilöillä on hyvä suhde.

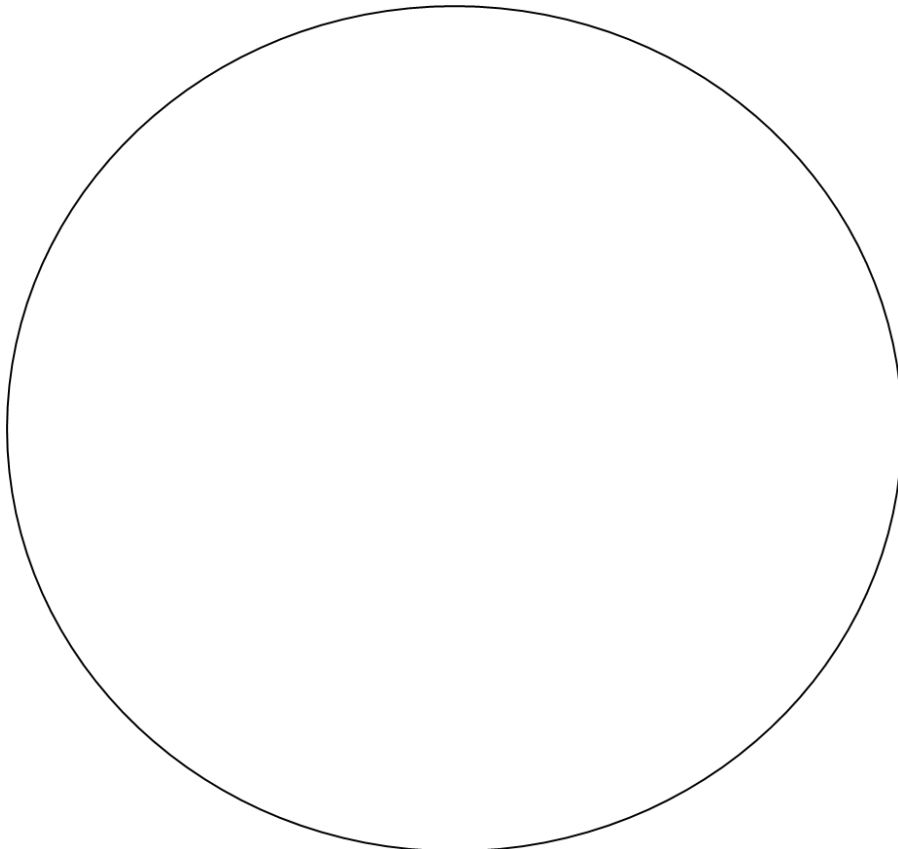

Piirrä kulmikas, epäsuora viiva, jos verkostokartan henkilöillä on vaikea suhde, eli esimerkiksi he ovat joskus eri mieltä asioista tai muilla tavoin.

Piirrä katkeileva viiva, jos verkostokartan henkilöillä on huono suhde.

Tähän voit piirtää verkostokartan. Kirjoita keskelle oma nimesi.

Mieti verkostokarttasi henkilöitä.

Kuka heistä

on ystäväsi? _____

on perheenjäsenesi? _____

asuu kanssasi samassa talossa? _____

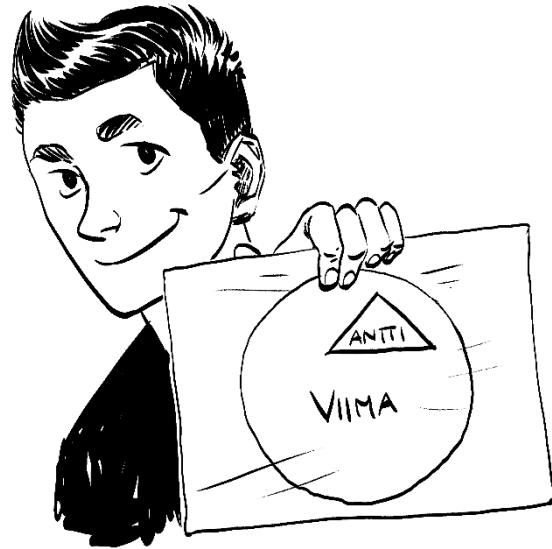
auttaa sinua kouluun liittyvissä asioissa? _____

kuuntelee iloiset ja surulliset asiasi? _____

Mitä muut henkilöt tekevät? Miksi he ovat tärkeitä sinulle? _____

Toivoisitko, että verkostokarttasi ihminen olisi enemmän tukenasi ja auttaisi sinua?

Miten?

Viima piirsi verkostokarttaansa kolmion, joka kuvaa hänen parasta ystäväänsä Anttia. Ystävän kanssa Viima käy pelaamassa jalkapalloa. Joskus Viiman tekee mieli jutella omista vaikeista asioistaan, ja silloin hän soittaa ystävälleen.

Joskus ihmisen elämässä tapahtuu surullisia ja vaikeita asioita, jotka tuntuvat siltä, että niistä ei selviydy. Silloin ihmisestä voi tuntua, että hän on masentunut eikä halua tehdä mitään. Masentunut ihminen voi haluta olla yksin kotona tai hän voi käyttäytyä epänormaalisti. Silloin on tärkeää, että ihminen hakee apua. Apua voi saada tutulta aikuiselta tai hän voi ohjata sinut ammattihenkilön luokse. Avun hakemista ei tarvitse jännittää tai hävetä. Voit ajatella, että kun joku auttaa sinua, sinä voit joskus auttaa häntä tai jotain toista ihmistä.

Mieti hetki omaa elämääsi. Voit ajatella lapsuuttasi, nuoruuttasi tai jotain yksittäistä tapahtumaa. Osaatko nimetä jonkin asian, joka sai sinut todella surulliseksi tai ahdistuneeksi? **Sinun ei tarvitse kertoa sitä kenellekään, mutta usein asioista puhuminen on helpottavaa.**

Mieti, mitkä asiat elämässäsi tekevät sinut surulliseksi? _____

Onko sinulla kavereita tai ystäviä, joille on tapahtunut surullisia asioita? Kerro yksi esimerkki.

Mitä voit tehdä, että surullisella ystävälläsi olisi parempi olo? _____

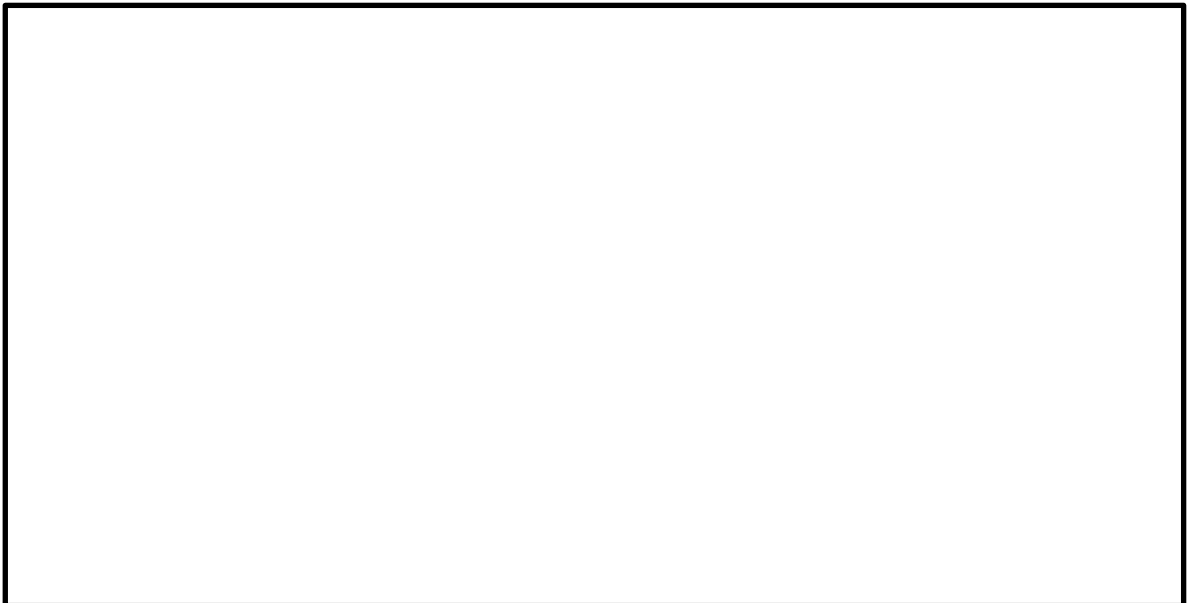

Hae aikuisen apua, jos sinulla on vaikeita tai surullisia asioita elämässäsi!

2.Perhe ja suku

Tässä osiossa käsitellään sinun ja perheesi välisiä asioita. Perheellä tarkoitetaan tässä niitä ihmisiä, jotka ovat läheisimpiä sinulle, esimerkiksi niitä kenen kanssa olet asunut lapsena. Näitä henkilöitä voivat olla äitisi, isäsi, veljesi ja siskosi. Suvulla ja sukulaisilla taas tarkoitetaan niitä ihmisiä, jotka ovat esimerkiksi asuneet vanhempiesi kanssa, kun he olivat pieniä. Sukulaisia ovat esimerkiksi isovanhemmat, tädit, sedät, enot ja serkut.

Kerro perheestäsi. Voit piirtää kuvan tai liimata valokuvan alle.

Äitini nimi on: _____

Isäni nimi on: _____

Siskojani ovat: _____

Veljiäni ovat: _____

Muita ihmisiä perheessäni ovat: _____

Perheestä puhuminen voi olla vaikeaa ja ehkä myös surullista. Oman perheen ja suvun ajatteleminen ja ymmärtäminen auttaa sinua ymmärtämään itseäsi. Millainen olen, kun olen iloinen? Millainen olen surullisena? Mitä teen, kun olen vihainen? Perheen avulla voit ymmärtää, miksi olet sellainen kuin olet.

Suomalainen perhe

Suomessa perheet ovat hyvin erilaisia. Ydinperheitä, eli sellaisia perheitä, joissa on äiti, isä ja lapsia, ei ole niin paljon kuin monessa muussa maassa. Suomessa ei myöskään asuta samassa paikassa monen sukupolven kanssa, eli lapset ja heidän vanhempansa eivät asu yhdessä isovanhempien kanssa. Yksinhuoltaja- ja uusioperheitä on paljon. Joskus lapset voivat asua myös toisessa perheessä, eli sijaisperheessä, tai laitoksessa, esimerkiksi lastenkodissa.

Mitä alla olevat sanat tarkoittavat? Mieti yksin tai ohjaajan kanssa.

Uusioperhe:

Isäpuoli:

Sateenkaariperhe:

Yksinhuoltaja:

Lastenkoti:

Oletko nähnyt suomalaisia perheitä, tai ollut ehkä heidän kodissa vieraana? Keitä ihmisiä perheeseen kuului? Mitä hyviä asioita perheessä oli? Mikä oli outoa? Oliko perheenelämä samanlaista kuin sinun omassa kulttuurissasi? Kirjoita.

Aikaisemmissa osioissa kerrottiin, että nuoren ei ole pakko asua vanhempansa kanssa, antaa hänelle rahaa, tai opiskella sellaiseen ammattiin, josta hän ei pidä. Suomessa nuori voi muuttaa pois kotoa

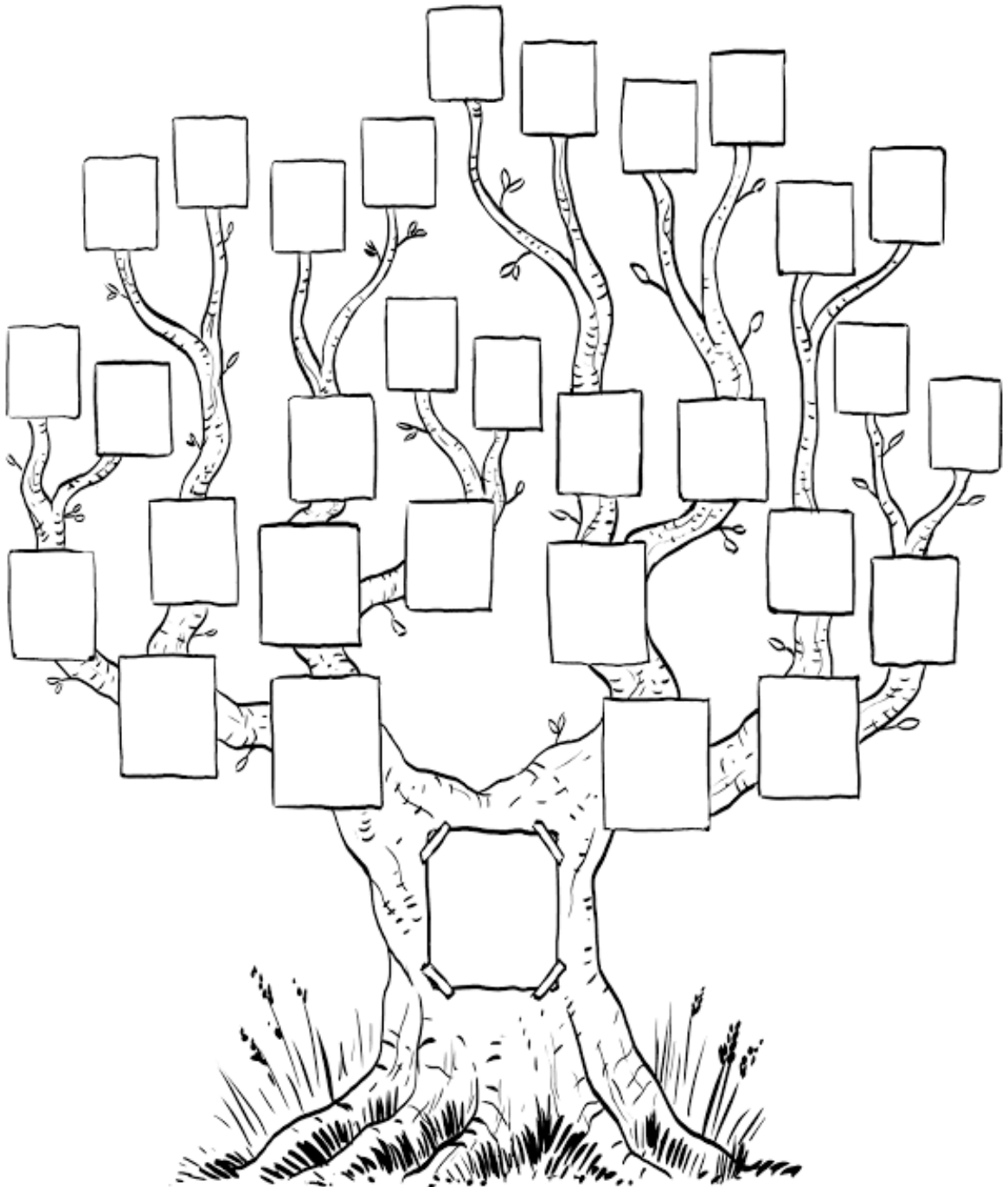
jo esimerkiksi 16-vuotiaana. Syy tähän voi olla esimerkiksi muutto ystävän luo, toiseen kaupunkiin opiskelemaan, tai se, että hän ei enää halua asua vanhempiensa kanssa. Nuorta ei voi pakottaa asumaan kotona täysi-ikäiseksi, eli 18-vuotiaaksi asti.

Miten nuoret asuvat sinun kotimaassasi? Koska nuori voi muuttaa pois kotoa? Miksi? Auttavatko vanhemmat häntä asunnon etsimisessä?

Kirjoita.

Sukupu

Piirrä oma sukupuusi. Sukupuussa voit käyttää samoja merkkejä kuin verkostokartassa sivulla 10-11. Jos et muista sukulaistesi nimiä, voit kirjoittaa vain "täti", "setä/eno" tai "isoäiti". Jos sukupuoli tuntuu vaikealta, katso sivulta 22 miten Viima on piirtänyt omansukupuunsa.

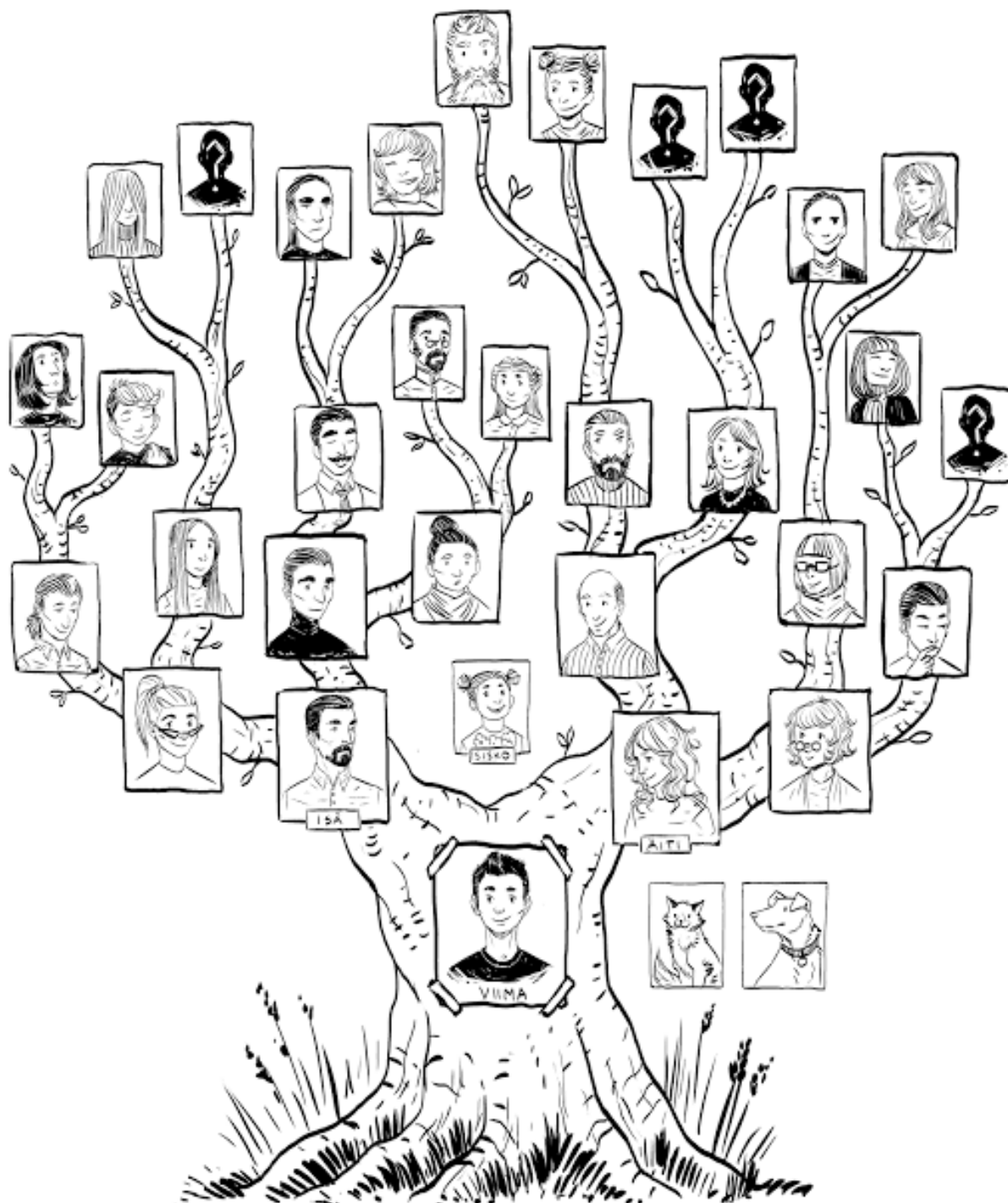

Kerro sukupuusi ihmisistä.

Mitä ajatuksia sukupuu herättää sinussa? Tunnetko iloa, surua, vihaa vai ikävää?
Miksi?

Perheenjäsenet ja sukulaiset voivat olla toisilleen hyvin läheisiä, tai hyvin kaukai-
sia. Suomessa suku voi olla yhdessä tai useassa paikassa. Sukulaiset eivät ehkä
näe toisiaan pitkiin aikoihin. Kaikki eivät ehkä puhu toistensa kanssa.

3. Koulu

Suomessa kaikilla alle 16-vuotiailla on oppivelvollisuus, joka tarkoittaa, että on käytävä ja opiskeltava koulussa. Myös aikuisille kuuluu suomen kielen opetusta ja ohjausta suomalaiseen kulttuuriin. Koulussa käyminen on tärkeä osa jokapäiväistä elämää. Koulua käydään siksi, että lapsi oppisi kirjoittamaan, lukemaan ja laskemaan. Myöhemmin koulussa opitaan esimerkiksi historiaa ja maantietoa. Koulu opettaa asioita siksi, että nuorena ja aikuisena elämä olisi helpompaa.

Peruskoulun jälkeen ihminen hakee ammattikouluun tai lukioon. Ammattikoulussa opiskellaan ammattiin, ja sen jälkeen mennään töihin. Lukiossa opiskellaan ylioppilaaksi, joka tarkoittaa sitä, että opiskelija lukee kolme vuotta erilaisia asioita ja kirjoittaa sen jälkeen ylioppilaskirjoituksissa mitä on oppinut. Lukiosta ei valmistu ammattiin, mutta sen jälkeen voi mennä opiskelemaan esimerkiksi yliopistoon.

On harvinaista, että nuori menee peruskoulun jälkeen suoraan töihin. Suomessa pidetään tärkeänä koulutusta. Sillä ei ole väliä, oletko tyttö tai poika, onko sinulla jo omia lapsia tai mitä olet aikaisemmin tehnyt kotimaassasi tai Suomessa. Ilman koulutusta työn saaminen on vaikeaa. Sinun ei kuitenkaan ole pakko osata kaikkia asioita, eikä opiskella sellaiseen ammattiin josta et ole kiinnostunut. Sinä itse päätät, mikä sinusta tulee isona.

Mikä sinun koulusi nimi on? _____

Millä luokalla olet? _____

Mitä aineita opiskelit tänään koulussa? _____

Mitä opit? _____

Mikä oli vaikeaa? _____

Miksi käyt koulussa? _____

Mieti viisi hyvää asiaa omassa koulussasi.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Muistele omaa kotimaatasi, jos olet käynyt siellä koulua.

Mitä eroja koulutuksessa on Suomeen verrattuna? _____

Kuka saa käydä koulua sinun kotimaassasi? _____

Mitä aineita koulussa opetetaan? _____

Minkälainen kouluruoka siellä on? _____

Minkä ikäisenä kouluun mennään? _____

Minkä ikäisenä koulu loppuu? _____

Mitä tapahtuu, kun koulu loppuu? _____

Tuntuuko koulu sinun mielestäsi kuitenkin tylsältä? Onko oppiminen vaikeaa? Ajatteletko, että haluaisit vain nopeasti mennä töihin ja saada omaa rahaa, oman kodin ja tehdä niitä asioita, mistä tykkäät? Moni nuori, suomalainen tai ulkomaa-lainen, ajattelee samalla tavalla kuin sinä. Jos koulu ei kiinnosta sinua, sinun on hyvä osata jutella jonkun aikuisen kanssa.

Mieti koulussasi työskenteleviä aikuisia. Keitä he ovat? Miksi he ovat töissä kou-lussa? Missä asioissa he voivat auttaa sinua?

Nimeä kolme sinulle tärkeintä aikuista koulussasi

1. _____

2. _____

3. _____

Yhdistä piirtämällä viiva oikeaan ammattihenkilöön ja siihen, mitä hän tekee.

Kuraattori

Koulun johtaja

Opinto-ohjaaja

Opiskelijan hyvinvointi

Erityisopettaja

Opettaa oppilaita huomioiden heidän yksi-löllisyytensä

Rehtori

Opiskelutaidot ja koulutukseen hakeminen

Mieti hetki omia vahvuuksiasi koulussa. Missä olet hyvä? _____

Opiskelet sitten peruskoulussa, lukiossa, ammattikoulussa tai ammattiin valmistavassa koulutuksessa, odotat varmasti tulevaisuutta ja töihin pääsyä.

Missä ammatissa haluaisit tulevaisuudessa työskennellä? _____

Miksi?

Miten ja missä ammattiin voi opiskella? _____

Keneltä voisit saada apua ammatinvalinnassa? _____

**Muista, että opiskelu on hyvä juttu,
mutta välillä tarvitset lepoa ja aikaa
itsellesi!**

Kiusaaminen

Koulussa on tärkeää, että kaikilla, eli oppilailta, opettajilla ja muulla henkilökunnalla on hyvä ja turvallinen olo. Joskus kuitenkin voit joutua näkemään, että jotain kiusataan. Kiusaaminen voi olla sanallista, esimerkiksi nimittelyä, tai fyysistä, eli lyömistä tai tönimistä. Kiusaaminen on aina vakavaa ja siihen on aikuisen puuttuttava.

Missä tilanteessa olet joskus nähnyt tai kuullut, että jotain ihmistä kiusattaisiin?

Onko sinua kiusattu? Kuka kiusasi ja mitä hän teki? _____

Miltä se sinusta tuntui? _____

Muut kouluaineet

Koulussa opitaan myös muitakin kuin luettavia aineita, eli historiaa, maantietoa ja fysiikkaa.

Mieti seuraavia oppiaineita. Mitä olet niissä oppinut? Kirjoita.

Liikunta: _____

Musiikki: _____

Käsityö / Puutyö: _____

Kotitalous: _____

Tietotekniikka / ATK: _____

4. Ystävyys

Kaverit

Kaverilla tarkoitetaan sellaista ihmistä, jonka tunnet ja jonka kanssa sinulla on mukavaa. Kaveri voi olla samasta koulusta tai harrastuksesta tuttu. Kaverin kanssa voit jutella yleisiä asioita, mutta et ehkä halua kertoa hänelle kaikkia omia asioitasi. Kavereita voi olla monta, ja silloin puhutaan kaveriporukasta. Kaveriporukassa on tärkeää, että tunnet itsesi hyväksi ja voit olla oma itsesi.

Kuka tai ketkä ovat sinun kavereitasi _____

Missä olet tutustunut heihin? _____

Miksi he ovat kavereitasi? _____

Mitä teette yhdessä? _____

Suomessa nuoret viettävät paljon aikaa kavereidensa kanssa. Voitte tehdä mitä asioita tahansa, kuitenkin niin, että kaikki hyväksyvät sen mitä tehdään. Tämä tarkoittaa, että kaveriporukassa kaikki ovat tasa-arvoisia. Ihminen tuntee kuuluvansa johonkin, että hän on ryhmän tärkeä jäsen. Hän voi kuulla toisten mielipiteitä ja kertoa omiaan. Kaveriporukassa ollaan usein saman ikäisiä nuoria, mutta joskus joku voi olla vanhempi tai nuorempi. Usein kuitenkin kiinnostuksenkohteet ovat samoja, esimerkiksi yhteiset harrastukset, tai se, että tykkäätte samoista asioista. Pitää muistaa, että joskus joku kaveri voi pyytää sinua tekemään jotain sellaista, mitä et halua. Sinun ei tarvitse suostua, vaan voit kertoa rehellisesti, ettet halua. Kaveri ei ole oikeasti kaverisi, jos hän ei hyväksy sinua sellaisena kuin olet.

Suomessa nuorilla on paljon suomalaisia ja ulkomaalaisia kavereita.

Kulttuurilla ei ole väliä.

Oletko saanut suomalaisia kavereita? Missä tapasitte ensimmäisenkerran? ____

Mistä puhuitte? _____

Oliko joku asia vaikeaa? Mikä? _____

Miltä sinusta tuntui? _____

Jos ajattelet, että sinulla ei ole kavereita, voit tutustua. Tutustuminen tarkoittaa sitä, kun ihmiset oppivat tuntemaan toisensa nimen ja juttelevat. Tutustumisessa ihmiset esittelevät itsensä muille. Myös joku toinen ihminen voi esitellä toisilleen vieraat ihmiset.

Viima on kaverinsa kanssa välitunnilla. Kaveri moikkaa yhdelle suomalaiselle pojalle. "Moi, mitä kuuluu?" suomalainen poika kysyy. Viiman kaveri esittelee pojan. "Tässä on Kalle. Kalle, tässä on minun kaverini Viima". Kalle antaa kätensä ja kättelee Viimaa. Pojat moikkaavat ja sanovat vielä nimensä toisilleen. Näin Viima on saanut uuden kaverin, Kallen.

Muistele yhtä kaveriasi tai ohjaajaa.

Miten tutustuit häneen?

Missä tapasitte ensimmäisen kerran? _____

Mistä puhuitte? _____

Miltä sinusta tuntui? _____

Joskus uuden ihmisen tapaaminen voi jännittää. Se on normaalia. Tutustuminen voi viedä aikaa, koska ihmiset ovat erilaisia; toiset ovat rohkeita, toiset ovat ujoja. Sinun ei ole pakko tutustua uusiin ihmisiin, mutta sillä tapaa saat uusia ystäviä ja opit tuntemaan ihmisiä.

Ystävät

Ystävä on sama asia kuin kaveri, mutta läheisempi ja tärkeämpi. Ystävä on sellainen, kenelle voit kertoa elämäsi iloiset ja surulliset asiat. Ystävä voi myös kertoa sinulle omia asioitaan. Voit siis luottaa ystävääsi. Ystävän kanssa ei tarvitse nähdä tai puhua joka päivä, koska te molemmat tiedätte, että olette tärkeitä toisillenne.

Ystävät ja kaverit ovat tärkeitä, sillä _____

Mistä olet saanut ystäviä? _____

Kuka on minun paras ystäväni? _____

Miksi? _____

Mitä teemme yhdessä? _____

Missä tutustuimme? _____

Mitä teet, jos joskus olette eri mieltä asioista? _____

Millainen on huono ystävä? _____

Onko sinulla joskus ollut huono ystävä? Miksi hän oli huono ystävä? _____

Miten voit päästä eroon huonosta ystävästä? _____

Miksi sinä olet hyvä ystävä? Mieti viisi asiaa.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Yksinäisyys

Joskus voi olla niin, että ihminen tuntee itsensä yksinäiseksi, eikä hänellä ole ystäviä. Yksinäisenä olo voi tuntua masentuneelta ja surulliselta, ja voi tuntua, että kukaan ei välitä. Yksinäisyydestä kannattaa aina jutella jonkun tutun aikuisen kanssa ja miettiä, mistä uusia kavereita voisi löytää.

Tässä muutamia ehdotuksia: Voit ympyröidä ne vaihtoehdot, jotka tuntuvat mukavilta.

Koulu

Suomen kielen kerho

Nuorisotalo

Harrastus

Muu nuorten suosima paikka

Sosiaalinen media

Uskonnolliset ryhmät

Ystävätoiminta

Muu, mikä?

Voit myös miettiä, tiedätkö muita nuoria, jotka ovat yksinäisiä. Voisitko ajatella tutustuvasi heihin? Voit aloittaa juttelun tervehtimällä ja kysymällä mitä kuuluu.

Keskustelun aiheita, joista voi jutella:

Koulu

Harrastukset

Uutiset

Asuinpaikka

Lempiruoka, -juoma, -musiikki, -elokuva jne.

Mitä sitten, jos haluan olla yksin?

Yksinäisyyden voi ymmärtää eri tavalla. Ihminen voi ajatella, että hän on yksinäinen, vaikka hänellä on paljon kavereita ja ihmisiä ympärillä. Joskus voi myös olla niin, että ihmisellä ei ole kavereita tai muita läheisiä, mutta hän ei silti ajattele olevansa yksinäinen. Älä siis ajattele, että sinussa olisi jotain vikaa, jos pidät yksin olemisesta ja haluat olla rauhassa. Tässä asiassa sinun on taas hyvä tunnistaa, eli huomata omia ajatuksiasi yksinäisyydestä. Miltä se tuntuu?

Mieti tilannetta, jossa olet halunnut olla yksin. Kirjoita mitä tapahtui ja mitä ajatuksia sinulla oli.

Internet ja sosiaalinen media

Myös internetin ja sosiaalisen median, esimerkiksi Facebookin avulla voi tutustua uusiin ihmisiin ja saada kavereita. Muista kuitenkin olla varovainen, koska joskus ihmiset eivät ole sellaisia, kun sanovat olevansa. Joku voi esimerkiksi väittää olevansa eri ikäinen, eri sukupuolta tai olla eri näköinen kuin mitä oikeasti on.

Älä koskaan lähetä tuntemattomalle ihmiselle omia henkilötietoja! Oman nimen voit kertoa, mutta esimerkiksi kotiosoitetta tai pankkitietoja ei ole turvallista lähettää. Jos mietit mitä internetissä voi kertoa tai jakaa, juttele ensin ohjaajan tai muun aikuisen kanssa.

Missä internetin palvelussa tai sovelluksessa olet tutustunut uusiin ihmisiin?

Kenet tai keitä kavereitasi olet saanut internetistä? _____

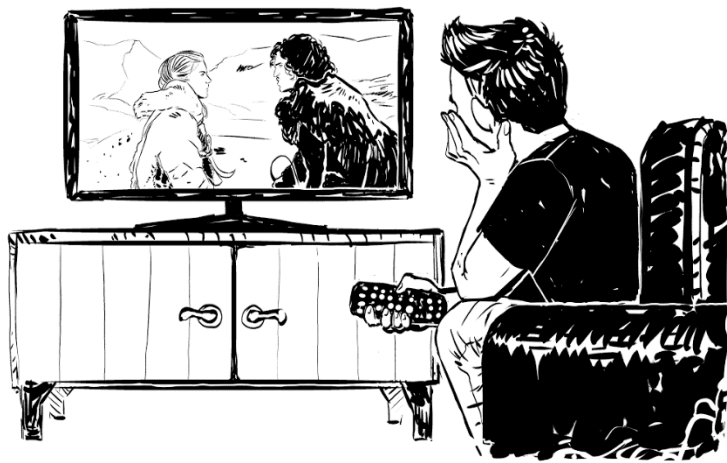
Miten tutustuitte? _____

Oletteko joskus tavanneet? Jos ette ole tavanneet, haluaisitko? _____

Mitä on tärkeää huomata, kun ystäväysty internetissä? _____

5. Vapaa-aika

Vapaa-aika on sinun omaa aikaasi esimerkiksi koulun tai työn jälkeen, viikonloppuna tai lomalla. Vapaa-ajalla voit tehdä sellaisia asioita mistä tykkäät. Monet nuoret käyvät esimerkiksi vapaa-ajalla harrastuksissa tai tapaavat ystäviä. Vapaa-ajan tarkoituksena on myös se, että lepäät ja olet rauhassa. Aina ei tarvitse tehdä mitään.

Mitä sinä

- tykkäät tehdä vapaa-ajalla?

- haluaisit tehdä vapaa-ajalla?

- et halua tehdä vapaa-ajalla?

Onko sinulla ystäviä, kenen kanssa haluat olla vapaa-ajallasi? Kuka hän on/ keitä he ovat? _____

Mitä teette yhdessä? _____

Jos olet yksin vapaa-ajalla, mitä teet? _____

Jos sinulla ei ole tekemistä vapaa-ajalla, mistä olisit kiinnostunut? Ympyröi.

Tapaamaan ystäviä

Käydä elokuvissa

Harrastaa liikuntaa

Pelata pelejä

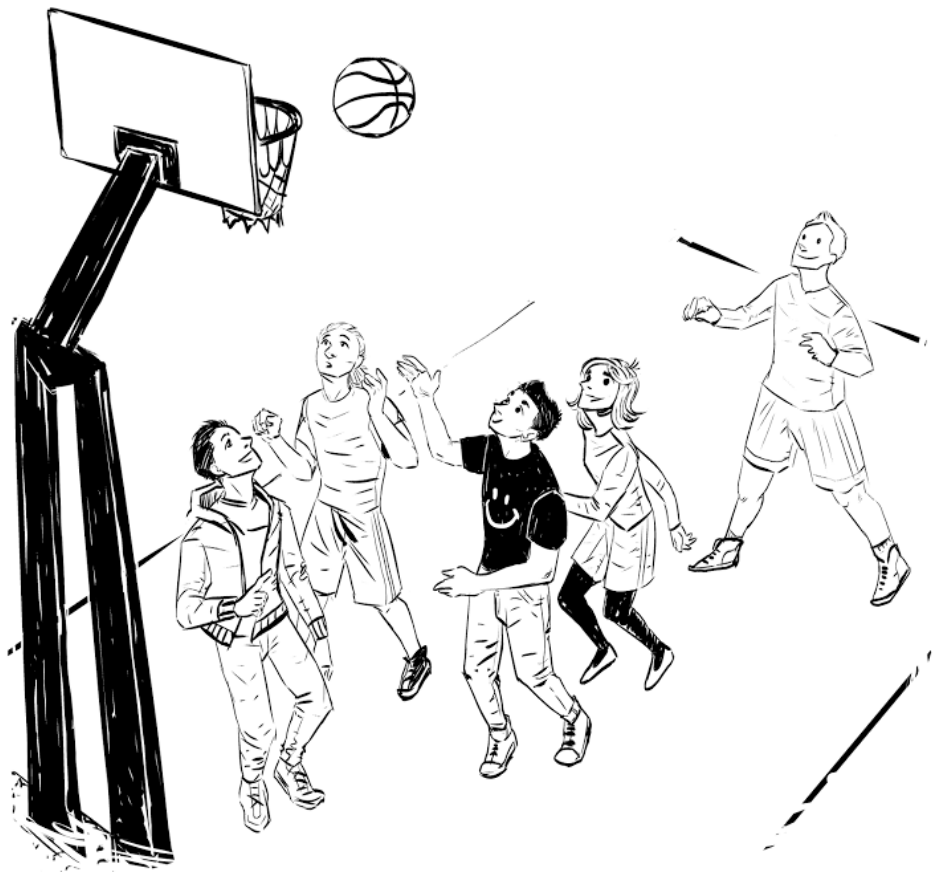
Oppia suomen
kieltä

Käydä syömässä

Tavata uusia ihmi-
siä

Piirtää tai maalata

Käydä kävelyllä tai
olla ulkona

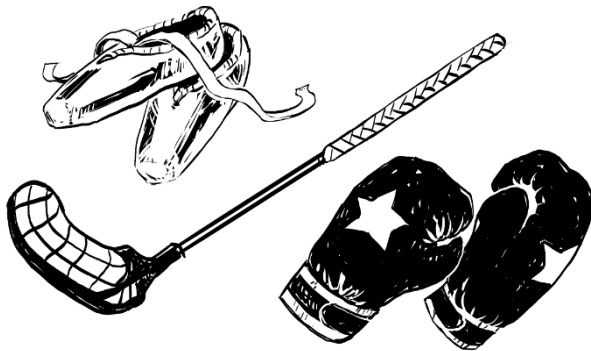

Muuta,

mitä?

Harrastukset

Monilla nuorilla on joku harrastus, jota he tykkäävät tehdä vapaa-ajalla. Harrastus voi olla mitä vain mistä tykkää. Joku tykkää pelata jalkapalloa, joku tykkää soittaa kitaraa tai joku tykkää leipoa. Kiva harrastus tuo vaihtelua kouluun tai muuhun arkeen.

Mitä sinä harrastat? _____

Missä?

Kuinka monta kertaa viikossa? _____

Miksi tykkäät harrastaa sitä? _____

Mitä haluaisit harrastaa? _____

Miksi? _____

Mistä voisit saada tietoa harrastuksesta? _____

Miksi on hyvä, että harrastaa jotain tai on tekemistä vapaa-ajalla? _____

Jos et harrasta mitään, miksi et? _____

6. Seurustelu

Tässä kappaleessa mietitään seurusteluun liittyviä asioita. Seurustelu on kahden ihmisen välistä yhdessäoloa, jossa molemmat ovat omasta tahdostaan. Seurustelussa ihmiset ovat ihastuneita tai rakastuneita toisiinsa. Seurusteluun voi kuulua erilaisia asioita riippuen siitä, mitä sen osapuolet haluavat ja toivovat.

Mitä asioita sinä pidät tärkeinä, kun seurustelet? Millainen toivoisit sinun tyttö- tai poikaystäväsi olevan? Mieti ja kirjoita.

Milloin voi aloittaa seurustelun? _____

Mitä seurustelussa voi tehdä? _____

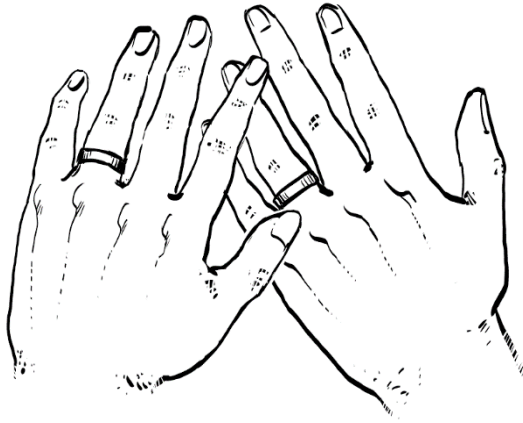
Mikä on tärkeää seurustelussa? _____

Miksi seurustelu voi loppua? _____

Mitä seurustellessa **ei** saa tehdä? _____

Seurustelusuhde samaa sukupuolta olevan kanssa

Seurustelusuhde voi olla tytön ja pojan, kahden pojan tai kahden tytön välinen suhde. Samaa sukupuolta olevien seurusteluun voi kuulua täysin samoja asioita kuin eri sukupuolta olevien. Suomessa ei ole rikos seurustella samaa sukupuolta olevan kanssa, ja homopareilla (kaksi miestä) ja lesbopareilla (kaksi naista) on oikeus mennä jopa naimisiin.

Yhdessä seurustelevat ihmiset voivat olla seurustelusuhteessa, avoliitossa tai avioliitossa. Avoliiton ja avioliiton ero on se, että avoliitossa ihmiset asuvat yhdessä, mutta eivät ole naimisissa. Avoliitot ovat hyvin yleisiä. Ihmiset voivat olla avoliitossa tai seurustella, vaikka heillä olisi lapsia.

Mitä sinä ajattelet avo- ja avioliitoista? _____

Haluaisitko joskus mennä itse naimisiin? Oletko ajatellut, haluaisitko olla miehe-
luummin avoliitossa vai avioliitossa? Miksi? _____

Seksuaalisuus

Seksuaalisuus ja seksin harrastaminen ovat asioita, joista puhutaan yhdessä seurustelun kanssa. Kaikkiin seurustelusuhteisiin ei kuulu seksi. Seksuaalisuus kuuluu kuitenkin ihmisen elämään. Nuoruudessa seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvät asiat ovat kiinnostavia, ja niistä puhutaankin muun muassa koulussa. Seurustelusuhteen alkaessa seksin harrastaminen voi tulla puheeksi. Molempien mielipidettä pitää kunnioittaa, eikä toista ihmistä saa pakottaa mihinkään mitä hän ei halua. **Seksin harrastaminen on siis sinun oma päätöksesi. Sinä itse päätät kenen kanssa ja milloin haluat!**

Oletko joskus puhunut seksistä kavereiden tai aikuisten kanssa? _____

Mistä asioista on helppo puhua? _____

Mistä asioista on vaikea puhua? _____

Minkä ikäisenä on sinun mielestäsi normaalia aloittaa seksin harrastaminen?

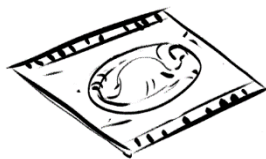
Suomen laissa on määritelty, että alle 16-vuotias ei saa harrastaa seksiä aikuisen, eli yli 18-vuotiaan kanssa. Puhutaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Seksuaalista hyväksikäyttöä voi olla myös se, jos ihminen pakotetaan tekemään seksuaalisia asioita ilman hänen suostumustaan. Seksuaalinen hyväksikäyttö on rikos ja siitä saa **aina** Suomen lain mukaisen rangaistuksen.

Seksuaalisuudesta puhutaan eri tavalla eri kulttuureissa. Siksi on tärkeää, että seksuaalisuudesta keskusteleminen tuntuu normaalilta, etkä ajattele sinun olevan pakko puhua tai kertoa omia mielipiteitäsi tai kokemuksiasi. Muista, että on tärkeää tietää, mitä itse ajattelet. Jos seksuaalisuus on vaikea asia, älä mieti yksin vaan juttele jonkun turvallisen aikuisen, esimerkiksi terveydenhoitajan kanssa. **Seksuaalisuus on sinun oma asiasi, mutta asioista jutteleminen voi usein auttaa, etkä mieti asioita yksin.**

Seksuaalisuuteen liittyy paljon eri sanoja. Mieti yksin tai ohjaajan kanssa, mitä sanat tarkoittavat.

Seurustelukumppani

Ehkäisy

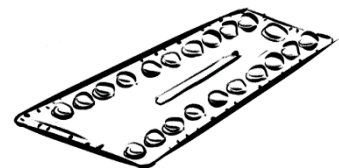

Biseksuaalinen

Raskaus

Sukupuolitauti

Yhdyntä

Neitsyyden menettäminen

Abortti

Jatka miettimistä yksin tai ohjaajan kanssa. Ovatko seuraavat väittämät oikein vai väärin?

O= oikein, V= väärin. Ympyröi.

Seksiä on pakko harrastaa, jos seurustelussa toinen haluaa.	☐ O	☐ V
Ehkäisyvälineitä ovat esimerkiksi kondomi ja ehkäisypilleri.	☐ O	☐ V
Sukupuolitaudit tarttuvat suutelemalla.	☐ O	☐ V
Aborttia ei saa tehdä, jos on naimisissa.	☐ O	☐ V
Tytöt eivät saa nauttia seksistä.	☐ O	☐ V
Seksuaalisesta hyväksikäytöstä voi joutua vankilaan.	☐ O	☐ V

7. Lopuksi

Tämä sivu on sinun omia ajatuksia varten. Voit piirtää tai kirjoittaa.

Sinun ei tarvitse näyttää tätä sivua muille.